

ПРАВОВІ ОСНОВИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Поняття, предмет та метод підприємницького права

Поняття підприємницького права

Підприємницьке право – система загальнообов'язкових норм (правил), що регулюють відносини у сфері зайняття підприємницькою діяльністю, встановлюються і охороняються державою.

Характеристика підприємницького права:

1. Підприємницьке право – система норм (правил). Підприємницьке право, як і будь-яка інша галузь права, не є сукупністю норм, що регулюють відносини певного виду. Всі норми, хоча і запозичені з класичних галузей права за ознакою регулювання відносин у сфері здійснення підприємницької діяльності, взаємопов'язані й формують *систему* із більш-менш чіткою внутрішньою структурою і внутрішнім поділом. У межах галузі підприємницького права виділяють правові інститути – сукупність норм права меншого обсягу, то регулюють споріднені відносини в межах тієї групи суспільних відносин, які становлять предмет галузі, тобто відносин у сфері провадження підприємницької діяльності (інститути договірної права, права промислової власності, захисту економічної конкуренції, регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів підприємницької діяльності та ін.). Сукупність інститутів, в свою чергу, дозволяє виділити в межах галузі підприємницького права Загальну та Особливу частини.

2. Норми підприємницького права мають загальнообов'язковий характер. Загальнообов'язковість означає, що як і в будь-якій галузі права, норми підприємницького права обов'язкові для виконання усіма суб'єктами, яким вони адресовані – зазвичай до таких належать суб'єкти підприємницької діяльності, їх засновники та посадові особи. На осіб, які хоч і не є суб'єктами підприємницької діяльності, проте проходять процедуру створення та державної реєстрації такого суб'єкта, також поширюються норми підприємницького права.

3. Норми підприємницького права регулюють відносини у сфері зайняття підприємницькою діяльністю. Іншими словами, всі норми, що прямо чи опосередковано регулюють такі відносини, становлять підприємницьке право, а відповідні відносини є його предметом (див. нижче).

4. Норми підприємницького права встановлюються і охороняються державою. Держава уповноважує державні органи на прийняття тих чи інших рішень у відповідних сферах суспільних відносин, в тому числі у сфері зайняття підприємницькою діяльністю. Ці рішення об'єктивуються у вигляді обов'язкових для виконання нормативних актів, охорона яких забезпечується встановленням за їх невиконання юридичної відповідальності.

Предмет і метод підприємницького права

Предметом підприємницького права є специфічне коло суспільних відносин, що виникають у процесі або у зв'язку зі здійсненням підприємницької діяльності її суб'єктами – носіями взаємопов'язаних прав і обов'язків, передбачених і забезпечених законом. Відносини, то регулюються нормами підприємницького права, складаються на початковому етапі організації підприємницької діяльності (прийняття рішення про створення суб'єкта підприємницької діяльності, його державна реєстрація, отриманий дозволів на початок роботи), тривають упродовж всього періоду її здійснення (отримання ліцензій, патентів, укладення та виконання договорів різних видів, захист своїх інтересів в судових та інших державних органах) та закінчуються у зв'язку з припиненням суб'єкта підприємницької діяльності (відносини з визнання суб'єкта підприємницької діяльності банкрутом, його ліквідація тощо).

1. Метод підприємницького права

Метод підприємницького права, тобто спосіб впливу та відповідні відносини, зумовлений специфікою методів тих галузей, норми яких належать до його складу. Наприклад, майнові відносини, що складаються в процесі зайняття підприємницькою діяльністю, регулюються нормами різних галузей права; відповідно й методи регулювання в кожному разі різні. А саме: метод владних розпоряджень – при плановому розподілі матеріалів і коштів, що переважав при адміністративно-командному управлінні державним сектором (адміністративне право); метод заборони під загрозою покарання – при злочинних посяганнях на власність (кримінальне право); метод договору – при безпосередньому провадженні підприємницької діяльності її суб'єктів, які вступають у майнові правовідносини як рівноправні сторони (цивільне право); метод рівноправ'я – при регулюванні майнових відносин між подружжям, то виникають у разі поділу майна суб'єкта підприємницької діяльності, заснованого на базі спільного сумісного майна подружжя (сімейне право) та ін. Загальним методом підприємницького права є переважно дозвільний метод (для суб'єктів підприємницької діяльності – «дозволено все, що не заборонено законом»; для публічних органів влади – «дозволено те, що встановлено законом»).

Співвідношення підприємницького права з іншими галузями права

Підприємницьке право – комплексна підгалузь. З кожної класичної галузі підприємницьке право запозичає відповідні правові норми, що прямо або опосередковано регулюють відносини, які складаються у зв'язку із зайняттям підприємницькою діяльністю.

У складі підприємницького права переважають норми адміністративного і цивільного права. До норм адміністративного права, предметом регулювання якого є, зокрема, відносини у сфері управління, належать, наприклад, норми, що регулюють порядок державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності, порядок отримання ними ліцензій, патентів та інших дозволів тощо. Норми цивільного права регулюють майнові та пов'язані з ними немайнові відносини, що складаються в процесі зайняття підприємницькою діяльністю – порядок укладання договорів, визначення їх сторін, момент виникнення право і дієздатності та інші питання.

Підприємницьке право також становлять норми фінансового (регулювання відносин, що складаються у зв'язку зі сплатою податків та інших зборів за наслідками підприємницької діяльності), земельного (регулювання відносин, що складаються у зв'язку з оформленням прав на земельну ділянку для зайняття підприємницькою діяльністю) права. Норми сімейного права стають частиною підприємницького при розподілі майна суб'єкта підприємницької діяльності, створеного в шлюбі, між подружжям, а житлового – у разі купівлі або використання придбаного на інших підставах жилого приміщення для зайняття підприємницькою діяльністю.

Нарешті, цілим блоком підприємницького права є норми відповідних галузей права, що встановлюють відповідальність суб'єктів підприємницької діяльності (наприклад, фінансову – фінансове, майнову – цивільне право), а також відповідальність засновників таких суб'єктів або їх посадових осіб (кримінальну – кримінальне, адміністративну – адміністративне право).

У теорії зазвичай ставиться питання про співвідношення підприємницького права із суміжними галузями господарського та комерційного права. Різниця полягає в обсягах відносин, що становлять предмет їх правового регулювання

Предметом правового регулювання господарського права є здебільшого відносини, що складаються у процесі виробництва (виготовлення) продукції, надання послуг, виконання робіт як виробничого, так і допоміжного, невиробничого характеру з метою задоволення всього спектру потреб суспільства, тобто під час здійснення господарської діяльності. Крім того, господарська діяльність може провадитися юридичними особами незалежно від наявності у них статусу суб'єктів підприємницької діяльності, а також фізичними особами – суб'єктами підприємницької діяльності, як з метою, так і без мети отриманий прибутку.

Предметом правового регулювання підприємницького права є підприємницька діяльність, що визначається як самостійні, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Тобто вона є специфічним видом господарської діяльності, яка здійснюється від імені підприємця, під його майнову відповідальність, на його власний ризик, обов'язковою ознакою якої є отримання прибутку.

Комерційна діяльність, в свою чергу, є елементом підприємницької діяльності. Вона обмежується відносинами, які мають місце під час реалізації вже готової продукції, доведення її до споживача, і стосується виконання робіт та надання послуг, в тому числі посередницьких, щодо торгівлі, рекламних заходів, планування нових обсягів продаж, експортно-імпортних операцій, опрацювання способів виходу на зовнішній ринок та ш

Поняття підприємницької діяльності та її кваліфікаційні ознаки

Поняття підприємництва надано в частині 1 ст. 42 Господарського Кодексу України, відповідно до нього *підприємництво це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.*

Таким чином, до ознак підприємницької діяльності відносяться:

- ініціативність та самостійність;
- творчий та інноваційний характер;
- систематичність;
- ризик;
- цільова направленість на отримання прибутку;
- самостійна юридична відповідальність;
- соціально відповідний характер.

Ініціативність та самостійність підприємницької діяльності полягає в тому, що: по-перше, підприємці мають право без перешкод самостійно здійснювати любую діяльність, не заборонену законом (ч. 1 ст. 43 Господарського кодексу України); по-друге незаконне втручання та перешкоджання господарській діяльності суб'єктів господарювання з боку органів державної влади, їх посадових осіб при здійсненні ними державного контролю та надзору забороняється (ч. 5 ст. 19 Господарського кодексу України).

Творчий та інноваційний характер підприємництва проявляється у пошуку нових можливостей, орієнтації на нововведення. Підприємець діє та оцінюється як незалежний та в значній мірі покладаючийся на самого себе інноватор.

Систематичність підприємницької діяльності означає її регулярність, професійність, постійний характер.

Ризик – це покладення на підприємця тягаря передбачення несприятливих наслідків (збитків) та вжиття заходів щодо їх усунення.

Цільова направленість на отримання прибутку означає, що максимізація прибутку є основною цілю діяльності підприємця. Не слід змішувати ціль підприємницької діяльності та результат такої цілеспрямованої діяльності. Та чи інша діяльність не може бути віднесена до підприємницької, якщо її ціллю не є отримання прибутку. Але якщо прибуток не отриманий, незважаючи на цільову направленість діяльності на її отримання, то сам по собі цей факт не може слугувати підставою для виключення її з числа підприємницької. Таким чином, визначаючим є існування саме цілі отримання прибутку, але не досягнення її отримання на будь-якому етапі такої комплексної діяльності. Існування цілі отримання прибутку не виключає можливості недосягнення цієї цілі в підприємницькій діяльності та, навіть, напроти, отримання протилежного результату (збитки, банкрутство).

Самостійна юридична відповідальність означає, що суб'єкт підприємництва самостійно несе відповідальність по своїм зобов'язанням.

Соціально відповідальний характер підприємницької діяльності полягає у:

- вимозі підвищення ефективності діяльності підприємців (бути більш ефективним та прогресивним, виготовляти кращі товари та надавати послуги, гарантувати якість споживчих товарів, зводити до мінімуму шкоду, заподіяну суспільному добробуту внаслідок невиконання етичних правил);

- потребі до більш повної відповідальності юридичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності перед зацікавленими групами осіб (наприклад, акціонерами, працівниками) та створення корпоративної демократії;

- вимозі накладення підприємцями на себе більшої відповідальності за добробут усього суспільства;

- вимозі більшої позитивної ролі підприємців у захисті навколишнього природного середовища.

Не одна із зазначених ознак підприємницької діяльності не є домінуючою, або єдиною. Всі вони як у рівній мірі важливі для визначення підприємництва, та тільки в сукупності здатні його визначити.

Підприємницька діяльність ґрунтується на наступних принципах:

- вільний вибір підприємцем видів підприємницької діяльності;

- самостійне формування підприємцем програми діяльності, вибору постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону;

- вільний найом підприємцем працівників;

- комерційний розрахунок та власний комерційний ризик;

- вільне розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом;

- самостійне здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд.

Держава гарантує усім підприємцям, незалежно від обраних ними організаційних форм підприємницької діяльності, рівні права та рівні можливості для залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів.

При цьому держава гарантує недоторканність майна і забезпечує захист майнових прав підприємця.

Підприємницька діяльність припиняється:

- з власної ініціативи підприємця;

- у разі закінчення строку дії ліцензії;

- у разі припинення існування підприємця;

- на підставі рішення суду.

2. Загальна характеристика суб'єктів підприємницького права

Поняття, ознаки та класифікація

Згідно із ст. 2 Господарського кодексу України учасниками відносин у сфері господарювання є суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності. Але не про всіх цих суб'єктів можна відразу сказати, що вони є суб'єктами підприємницького права. Ними є лише тільки ті учасники відносин в сфері господарювання, що відповідають наступним ознакам:

- безпосереднє здійснення підприємницької діяльності;

- створення у встановленому законом порядку;

- наявність майна, необхідного для здійснення обраної суб'єктом або покладеної на нього підприємницької діяльності чи керівництва такою діяльністю;
- наявність господарської правосуб'єктності (визнаної державою за кожним суб'єктом господарського права можливості мати і здійснювати господарські права та обов'язки, відповідати за їх належне виконання і мати юридичну можливість захищати свої права і законні інтереси від можливих порушень).

Таким чином, *суб'єкти підприємницького права* – це учасники господарських відносин, що безпосередньо здійснюють підприємницьку діяльність (суб'єкти підприємницької діяльності) або управляють такою діяльністю, створені у встановленому законом порядку, мають необхідне для здійснення такої діяльності майно і володіють господарською правосуб'єктністю.

Класифікація суб'єктів підприємницького права

За критерієм характеру здійснюваної діяльності розрізняють:

- суб'єкти підприємницької діяльності, тобто суб'єкти господарського права, які безпосередньо здійснюють господарську діяльність (фізичні особи – підприємці, підприємства, виробничі кооперативи, господарські товариства);
- суб'єкти господарського права, що керують господарською діяльністю, в тому числі організацію такої діяльності (господарські міністерства та відомства, органи місцевого самоврядування та їх виконкоми, господарські об'єднання, промислово-фінансові групи, власники майна підприємств).

Залежно від форми власності, на базі якої функціонують суб'єкти господарювання, але не всі можуть займатися підприємницькою діяльністю:

- державні (державні та казенні підприємства, державні господарські об'єднання, міністерства та відомства);
- комунальні (комунальні підприємства, органи місцевого самоврядування та їх виконавчі органи);
- колективні (господарські товариства, виробничі кооперативи, добровільні господарські об'єднання, унітарні підприємства, створені кооперативами, господарськими товариствами, громадськими та релігійними організаціями);
- приватні та змішані (функціонують на базі двох і більше форм власності).

Правовий статус суб'єктів підприємницької діяльності

Коло суб'єктів підприємницького права дуже широке та різнобарвне, і інакше кажучи до суб'єктів підприємницького права можна відносити всіх тих осіб, що легітимно пов'язані з підприємницькою діяльністю. Але кістяк, основу, базу цього складного інституту підприємницького права складають передусім суб'єкти господарювання (суб'єкти підприємницької діяльності).

Відповідно до ч. 1 ст. 55 Господарського кодексу України *суб'єктами господарювання* визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством.

Зазначена норма виділяє наступні ознаки суб'єктів господарювання:

- визначеність організаційно-правової форми суб'єкта господарювання;
- майнова відокремленість;
- легітимність існування в якості суб'єкта господарювання;
- наявність господарської правосуб'єктності;
- відповідальність за наслідки господарювання.

В частині 2 ст. 55 Господарського кодексу України виділені наступні **категорії суб'єктів господарювання:**

- господарські організації - юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України; державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до

Господарського кодексу України, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

- громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Усі відносини, що належать до господарських, безпосередньо або опосередковано пов'язані зі здійсненням їх учасниками господарської, зокрема підприємницької діяльності. Це означає, що для того, щоб набути статусу учасника господарських відносин, потенційний суб'єкт повинен мати право на здійснення *господарської діяльності* взагалі, тобто діяльності суб'єкті господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямованої на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність, а також *підприємницької діяльності* зокрема, тобто самостійної, ініціативної, систематичної, на власний ризик господарської діяльності з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Правове регулювання створення суб'єктів підприємницької діяльності (суб'єктів господарювання)

Відповідно до ч. 1 ст. 56 Господарського кодексу України суб'єкт господарювання може бути утворений за рішенням власника (власників) майна або уповноваженого ним (ними) органу, а у випадках, спеціально передбачених законодавством, також за рішенням інших органів, організацій і громадян шляхом заснування нового, реорганізації (злиття, приєднання, виділення, поділу, перетворення) діючого (діючих) суб'єкта господарювання з додержанням вимог законодавства.

Таким чином, існують дві основних форми створення суб'єктів господарювання:

- заснування нового;
- реорганізація (злиття, виділення, поділ, перетворення) діючого суб'єкта господарювання.

Відповідно до діючого законодавства необхідною умовою здійснення всіх видів господарської діяльності є державна реєстрація суб'єктів господарювання. Основні засади державної реєстрації суб'єктів господарювання встановлює Господарський кодекс України, відповідно до якого суб'єкт господарювання підлягає державній реєстрації як юридична особа, чи фізична особа – підприємець, у порядку, визначеному Законом.

Таким Законом, що регулює порядок державної реєстрації суб'єктів господарювання, є Закон України „Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців”.

Відкриття суб'єктом господарювання філій (відділень), представництв без створення юридичної особи не потребує їх державної реєстрації. Відомості про відокремлені підрозділи суб'єкта господарювання залучаються до його реєстраційної справи, а також до Єдиного державного реєстру.

Види державної реєстрації:

1. В залежності від порядку здійснення державної реєстрації:

- загальна державна реєстрація (*дія поширюється на державну реєстрацію всіх юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми, форми власності та підпорядкування, а також фізичних осіб – підприємців*);
- спеціальна державна реєстрація (*державна реєстрація об'єднань громадян (у тому числі – професійних спілок), благодійних організацій, партій, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, банків, торгово-промислових палат, фінансових установ, бірж, а також інших установ та організацій*).

2. В залежності від суб'єкта господарювання, що підлягає державній реєстрації:

- державна реєстрація фізичних осіб – підприємців;
- державна реєстрація юридичних осіб.

Стадії державної реєстрації суб'єктів господарювання:

- перевірка комплектності документів, які подаються державному реєстратору, та поповнення відомостей, що вказані в реєстраційній картці;
- перевірка документів, які подаються державному реєстратору, на відсутність підстав для відмови у проведенні державної реєстрації;
- внесення відомостей про юридичну особу або фізичну особу - підприємця до Єдиного державного реєстру;
- оформлення і видача свідоцтва про державну реєстрацію та виписки з Єдиного державного реєстру.

Суб'єкт господарювання вважається створеним з дня його державної реєстрації.

При цьому спеціальна державна реєстрація не відокремлена сама по собі від загальної державної реєстрації, вона передбачає лише певні особливості реєстрації для визначеного кола суб'єктів господарювання.

Поняття та види господарських товариств

Господарські товариства – це підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичними особами або громадянами шляхом об'єднання їх майна і участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку.

Ознаки господарського товариства:

- господарське товариство – це товариство корпоративного типу (*наявність кількох учасників, подільність майна на частки*);
- наявність статусу юридичної особи;
- корпоративний характер управління;
- подільність майна товариства на частки;
- можливість для засновників вибору форми товариства;
- наявність у учасників господарського товариства корпоративних прав (*право участі в розподілі прибутку товариства, право участі в його управлінні, право участі в розподілі майна товариства*).

Основні види господарських товариств:

1. Акціонерне товариство – це таке господарське товариство, яке має статутний фонд, поділений на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, в межах вартості належних їм акцій.

Характерні риси:

- поділ статутного капіталу на частки рівної номінальної вартості, що іменуються акціями (*мінімальний розмір статутного фонду – 1250 мінімальних заробітних плат*);
- до органів управління і контролю акціонерного товариства відносяться: вищий орган – загальні збори АТ; виконавчий орган – правління, дирекція чи директор; спостережна рада (*при наявності більше 50 акціонерів*); ревізійна комісія;
- засновниками можуть бути фізичні або юридичні особи (*діюче законодавство не заперечує можливості існування однієї особи в якості засновника акціонерного товариства*);
- участь акціонерів в управлінні залежить від кількості акцій, що їм належать;
- вихід акціонера здійснюється шляхом вилучення акцій.

Акціонерні товариства можуть бути двох видів: публічні та приватні акціонерні товариства.

Публічне акціонерне товариство - це вид акціонерного товариства, акції якого можуть розповсюджуватися шляхом відкритої підписки та купівлі-продажу на фондовому ринку.

Приватне акціонерне товариство – це вид акціонерного товариства, акції якого розподіляються між засновниками і не можуть розповсюджуватися шляхом підписки, купівлі та продажу на фондовому ринку.

Відмінності між публічним акціонерним товариством (ПАТ) та приватним акціонерним товариством (ПРАТ):

- в порядку розміщення акцій (у ПАТ – шляхом підписки і купівлі-продажу на фондовому ринку без спеціальних обмежень, у ПРАТ – розміщенням серед засновників або серед заздалегідь визначеного кола осіб, а також шляхом купівлі-продажу з виключенням системи торгів);

- в порядку відчуження акцій (акції ПАТ продаються і купуються вільно; акції ПРАТ не можуть продаватися на фондовому ринку, а продаж їх акціонерами товариства повинна здійснюватися з урахуванням переважного права інших учасників товариства на придбання таких акцій);

- за видами підписки на акції, що застосовується при їх випуску (ПАТ – публічна, ПРАТ – приватна);

- у порядку створення (у ПАТ він дуже складний, що пов'язано з розміщенням акцій серед заздалегідь невизначеного кола осіб шляхом відкритої підписки, опублікування інформації про випуск акцій, процедури відкритої підписки, вирішення на установчих зборах питань, пов'язаних з результатами підписки; для ПРАТ зазначені процедури непередбачені);

- мінімальним розміром оплати акцій на момент скликання установчих зборів (він має бути не меншим: у ПАТ – ніж 30%, а в ПРАТ – 50% номінальної вартості акцій).

2. Товариство з обмеженою відповідальністю – це таке господарське товариство, що має статутний фонд, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном; учасники товариства, які повністю сплатили свої вклади, несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах своїх вкладів.

Основні риси товариства з обмеженою відповідальністю:

– поділ статутного фонду на частки, розмір яких визначається установчими документами (*мінімальний розмір статутного фонду товариства не встановлений*);

– відповідальність товариства за власними зобов'язаннями усім своїм майном;

– можливість відступлення учасником своєї частки іншому учаснику або третім особам;

– наявність органів товариства, за допомогою яких здійснюється управління справами товариства: вищий орган – збори учасників, виконавчий орган – дирекція або одноособовий директор, контрольний – ревізійна комісія;

– припинення участі в товаристві відбувається внаслідок:

○ смерті учасника фізичної особи або ліквідації юридичної особи;

○ відступлення частки іншому учаснику або третій особі;

○ спадкування частки фізичної особи або правонаступництва частки юридичної особи.

3. Товариство з додатковою відповідальністю – це таке господарське товариство, статутний фонд якого поділений на частки, розмір яких визначений статутом, і яке несе відповідальність за своїми зобов'язаннями усім власним майном, а в разі його недостатності – також майном учасників у визначеному установчими документами кратному розмірі до вкладу кожного з них.

Основні риси товариства з додатковою відповідальністю:

– поділ статутного фонду на частки, розмір яких визначається установчими документами (*мінімальний розмір статутного фонду товариства не встановлений*);

– наявність органів товариства, за допомогою яких здійснюється управління справами товариства: вищий орган – збори учасників, виконавчий орган – дирекція або одноособовий директор, контрольний – ревізійна комісія;

– обмежена відповідальність учасників за зобов'язаннями товариства, розмір якої встановлюється або законом, або установчими документами в однаковому для всіх учасників кратному розмірі до їх вкладів;

– подібність правового становища товариства з додатковою відповідальністю і його учасників до правового становища товариства з обмеженою відповідальністю та його учасників, за винятком обсягу відповідальності учасників і пов'язаних з цим питань.

4. Повне товариство – це таке господарське товариство, всі учасники якого від імені товариства спільно здійснюють підприємницьку діяльність і несуть додаткову відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном.

Основні риси повного товариства:

- установчий документ – засновницький договір;
- відсутність законодавчих вимог щодо розміру та порядку формування майна, що регулюється засновницьким договором;
- відсутність органів товариства, оскільки управління справами товариства здійснюється самими учасниками в порядку, визначеному засновницьким договором товариства;
- можливість спільного управління товариством або управління товариством одним учасником (частиною учасників);
- солідарна відповідальність учасників товариства за зобов'язаннями товариства усім своїм майном, на яке не може бути звернене стягнення у встановленому законом порядку;
- учасниками товариства можуть бути тільки зареєстровані суб'єкти господарювання;
- додатковою підставою ліквідації повного товариства, як юридичної особи, є наявність в товаристві тільки одного учасника протягом шести місяців.

5. Командитне товариство – це таке господарське товариство, в якому один або більше учасників здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть щодо боргів додаткову відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном, на яке законом може бути звернено стягнення (повні учасники), а інші учасники присутні в діяльності товариства лише своїми внесками (вкладами).

Основні риси командитного товариства:

- наявність двох категорій учасників (повних учасників і вкладників), як мінімум по одному учаснику для кожної категорії;
- установчим документом є засновницький договір, а у разі наявності в товаристві лише одного повного учасника – установчим документом є підписаний такою особою меморандум;
- відсутність органів товариства, оскільки управління справами здійснюється повними учасниками;
- правове становище повних учасників аналогічне правовому становищу учасників повного товариства;
- можливість реорганізації в повне товариство, якщо вибувають всі вкладники.

Поняття та різновиди державних та комунальних унітарних підприємств

Державне унітарне підприємство – це таке підприємство унітарного типу, яке діє на базі відокремленої частини державної власності без поділу її на частки, створюється в розпорядчому порядку компетентним органом держави і входить до сфери управління зазначеного органу.

Унітарне підприємство створюється одним засновником, який виділяє необхідне для того майно, формує відповідно до закону статутний фонд, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, який ним призначається, керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства.

Ознаки державного унітарного підприємства:

- господарська організація унітарного типу;
- підприємство-невласник, що зумовлює необхідність виконання вказівок власника і погодження з ним основних питань діяльності;
- функціонування на базі державного майна, яке закріплюється за державним унітарним підприємством на праві господарського відання чи оперативного управління;
- функції власника майна щодо державного унітарного підприємства виконує галузеве міністерство (відомство), до сфери діяльності якого входить підприємство, або державне господарське об'єднання, до складу якого включене підприємство;
- управління державним унітарним підприємством здійснюється одноособовим керівником, який призначається на посаду шляхом укладення з ним контракту, органом уповноваженим управляти державним майном;
- обов'язкове включення до найменування державного підприємства слів „Державне підприємство”;
- відсутність у державного унітарного підприємства обов'язку відповідальності за зобов'язаннями власника і органу влади, до сфери управління якого він входить.

Державні унітарні підприємства поділяються на:

1. комерційні підприємства;
2. казенні підприємства.

Державне комерційне підприємство - це суб'єкт підприємницької діяльності, що діє на основі статуту і несе відповідальність за наслідки своєї діяльності усім належним йому на праві господарського відання майном.

Казенне підприємство – це таке державне унітарне підприємство, яке діє на базі відокремленої частини державної власності, що не підлягає приватизації, без поділу її на частини, створюється за рішенням Кабінету Міністрів України і входить до сфери управління органу, уповноваженого управляти відповідним державним майном.

Комунальне унітарне підприємство – це таке унітарне підприємство, яке діє на базі відокремленої частини комунальної власності, без поділу її на частини, створюється за рішенням органу місцевого самоврядування в розпорядчому порядку і входить до сфери управління органу, уповноваженого управляти відповідним комунальним майном.

Характерні риси комунальних унітарних підприємств:

- господарська організація унітарного типу;
- створюється за рішенням органу місцевого самоврядування у розпорядчому порядку на базі відокремленої частини комунальної власності;
- функції власника майна щодо комунального підприємства виконує уповноважений орган;
- функціонує на базі майна, що перебуває у комунальній власності і закріплюється за таким підприємством на праві господарського відання (комерційне підприємство), або на праві оперативного управління (некомерційне підприємство);
- мінімальний розмір статутного фонду комунального унітарного підприємства встановлюється відповідним органом місцевого самоврядування;
- найменування комунального унітарного підприємства повинне містити слова „комунальне підприємство” та вказівку на орган місцевого самоврядування, до сфери управління якого входить це підприємство;
- збитки завдані комунальному унітарному підприємству внаслідок виконання рішень органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, підлягають відшкодуванню зазначеними органами добровільно або за рішенням суду;
- поділ комунальних унітарних підприємств на комерційні та некомерційні, що обумовлює можливість застосування до цих видів підприємств положень Господарського кодексу України щодо державних комерційних підприємств.

Правова характеристика об'єднань підприємств

Об'єднання підприємств – це с господарська організація, утворена у складі двох або більше підприємств з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань.

Ознаки об'єднання підприємств:

- утворюється підприємствами на добровільних засадах або за рішенням органів, які, відповідно до законодавства, мають право утворювати об'єднання підприємств;
- в об'єднання підприємств можуть входити підприємства, утворені за законодавством інших держав, а підприємства України можуть входити в об'єднання підприємств, утворені на території інших держав;
- утворюються на невизначений строк або як тимчасові об'єднання;
- об'єднання підприємств є юридичною особою.

Види об'єднань підприємств (залежно від порядку заснування):

– господарські об'єднання (*об'єднання підприємств, утворене за ініціативою підприємств, незалежно від їх виду, які на добровільних засадах об'єднали свою господарську діяльність; діють на основі установчого договору та/або статуту, який затверджується їх засновниками*);

– державні та комунальні господарські об'єднання (*об'єднання підприємств, утворене державними (комунальними) підприємствами за рішенням Кабінету Міністрів України або, у визначених законом випадках, рішенням міністерств (інших органів, до сфери управління яких входять підприємства, що утворюють об'єднання), або рішенням компетентних органів місцевого самоврядування; діє на основі рішення про його утворення та статуту, який затверджується органом, що прийняв рішення про утворення об'єднання*).

Організаційно-правові форми об'єднань підприємств

Асоціація – договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися, шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації і кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації.

У статуті асоціації повинно бути зазначено, що вона є господарською асоціацією. Асоціація не має права втручатися у господарську діяльність підприємств - учасників асоціації. За рішенням учасників асоціація може бути уповноважена представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями.

Корпорація – договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації.

Консорціум – тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо). Консорціум використовує кошти, якими його наділяють учасники, централізовані ресурси, виділені на фінансування відповідної програми, а також кошти, що надходять з інших джерел, в порядку, визначеному його статутом. У разі досягнення мети його створення консорціум припиняє свою діяльність.

Концерн – статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій, на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання, з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності. Учасники концерну наділяють його частиною своїх повноважень, у тому числі правом представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями. Учасники концерну не можуть бути одночасно учасниками іншого концерну.

Державні і комунальні господарські об'єднання утворюються переважно у формі корпорації або концерну, незалежно від найменування об'єднання (комбінат, трест тощо).

Підприємства - учасники об'єднання підприємств зберігають статус юридичної особи незалежно від організаційно-правової форми об'єднання, і на них поширюються положення законодавства щодо регулювання діяльності підприємств.

Підприємство - учасник господарського об'єднання має право:

- добровільно вийти з об'єднання на умовах і в порядку, визначених установчим договором про його утворення чи статутом господарського об'єднання;
- бути членом інших об'єднань підприємств, якщо законом, засновницьким договором чи статутом господарського об'єднання не встановлено інше;
- одержувати від господарського об'єднання в установленому порядку інформацію, пов'язану з інтересами підприємства;
- одержувати частину прибутку від діяльності господарського об'єднання відповідно до його статуту. Підприємство може мати також інші права, передбачені засновницьким договором чи статутом господарського об'єднання відповідно до законодавства.

Підприємства - учасники об'єднання можуть вийти з його складу із збереженням взаємних зобов'язань та укладених договорів з іншими суб'єктами господарювання. Вихід підприємства із складу державного (комунального) господарського об'єднання здійснюється за рішенням органу, що прийняв рішення про утворення об'єднання.

Припинення об'єднання підприємств відбувається в результаті його реорганізації в інше об'єднання або ліквідації.

3. Правове регулювання банкрутства

Банкрутство – це встановлений господарським судом факт неспроможності суб'єкта підприємницької діяльності виконати свої грошові зобов'язання не інакше, як через застосування ліквідаційної процедури.

Ознаки банкрутства:

- застосування банкрутства за загальним правилом у сфері підприємницької діяльності (де основною метою є отримання прибутку);
- встановлюється господарським судом як юридичний факт;
- зміст встановленого господарським судом факту банкрутства – неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності повною мірою розрахуватися по своїх боргах у зв'язку з перевищенням пасивів над активами;
- неспроможність боржника має бути стійкою і не піддаватися усуненню, крім як здійсненням судових заходів щодо відновлення платоспроможності суб'єкта.

Проведення у справі про банкрутство за наявності матеріально-правових і процесуально-правових умов:

Матеріально-правовими умовами порушення провадження у справі про банкрутство є: стійка (понад три місяця) і значна (на суму не менш як триста мінімальних розмірів заробітної плати) неплатоспроможність.

Процесуально-правовими умовами порушення провадження у справі про банкрутство є подання боржником або кредитором до господарського суду (за місцезнаходженням боржника) заяви про порушення справи про банкрутство з комплектом передбачених законом документів.

Участь у справі про банкрутство беруть:

1. Сторони у справі про банкрутство – *боржник і кредитори*;
2. Інші учасники провадження у справі про банкрутство: арбітражний керуючий (розпорядник майна, керуючий санацією, ліквідатор), власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника, а в деяких випадках – Фонд державного майна України, державний орган з питань банкрутства, представник органу місцевого самоврядування, представник працівників боржника.

Боржник – суб'єкт підприємницької діяльності, неспроможний виконувати свої грошові зобов'язання перед кредиторами, які сукупно складають не менше, як 300 мінімальних розмірів заробітної плати, протягом трьох місяців після настання встановленого

строку їх сплати. Боржник, неспроможність якого виконати свої грошові зобов'язання встановлена господарським судом, іменується банкрутом або суб'єктом банкрутства.

Суб'єктом банкрутства бути не можуть:

- відокремленні структурні підрозділи юридичної особи (філії, представництва, відділення тощо);
- казенні підприємства;
- комунальні підприємства, майно за якими закріплене на праві оперативного управління;
- в частині санації та ліквідації – державні підприємства, майно яких не підлягає приватизації.

Кредитор – юридична або фізична особа, яка має у встановленому порядку підтверджені документами вимоги щодо грошових зобов'язань до боржника щодо виплати заборгованості по заробітній платі працівникам боржника, а також органи державної податкової служби та інші державні органи, які здійснюють контроль за правильністю та своєчасністю справляння податків і зборів (обов'язкових платежів).

Не можуть бути стороною у справі про банкрутство:

- кредитори, вимоги яких повністю забезпечені заставою;
- кредитори, вимоги яких задоволені.

Види кредиторів:

1. *конкурсні кредитори* – це кредитори за вимогами до боржника, які виникли до порушення провадження у справі про банкрутство або визнані конкурсними відповідно до вимог закону та зобов'язання яких не забезпечені заставою;

2. *поточні кредитори* – кредитори за вимогами до боржника, які виникли після провадження у справі про банкрутство.

Провадження у справі про банкрутство складається з наступних стадій:

1. *Порушення провадження у справі про банкрутство* відбувається протягом п'яти днів з дня надходження відповідної заяви і комплексу передбачених законом документів до господарського суду. Про що суддя господарського суду виносить ухвалу про порушення провадження у справі про банкрутство, яка направляється зацікавленим особам (сторонам, державному органу з питань банкрутства).

Наслідки порушення провадження у справі про банкрутство:

- вводиться процедура розпорядження майном боржника;
- призначається розпорядник майном боржника;
- вводиться мораторій на задоволення вимог кредиторів;
- призначається дата проведення підготовчого засідання суду;
- боржник зобов'язується подати відзив на заяву про порушення справи про банкрутство.

2. *Підготовче засідання господарського суду* у справі про банкрутство проводиться за участю сторін і має на меті визначення обґрунтованості вимог кредиторів і заперечень боржника на підставі поданих документів і заперечень сторін.

За результатами цього засідання виноситься ухвала, якою:

- на заявника покладається обов'язок подати до офіційних друкованих органів оголошення про порушення справи про банкрутство;
- зупиняється процес приватизації до припинення провадження у справі про банкрутство (якщо боржник – державне підприємство, відносно якого прийнято рішення про приватизацію).

3. *Виявлення кредиторів та осіб, що мають намір взяти участь у санації боржника*, відбуваються протягом одного місяця після опублікування в офіційних друкованих виданнях оголошення про порушення провадження справи про банкрутство;

4. *Попереднє засідання* проводиться у строк, визначений ухвалою підготовчого засідання; на ньому розглядається реєстр вимог кредиторів, складений розпорядником

майна, і вимоги, не включені до цього реєстру; за результатами засідання виносяться ухвала, в якій визначається розмір визначених судом вимог кредиторів.

5. *Визнання боржника банкрутом.* Якщо внаслідок проведення спеціальних судових процедур банкрутства не була відновлена платоспроможність боржника і не проведені розрахунки за його боргами, господарський суд визначає боржника банкрутом і відкриває ліквідаційну процедуру.

6. *Проведення ліквідаційної процедури* – це судова процедура, основним призначенням якої є ліквідація визначеної судом заборгованості банкрута шляхом продажу майна банкрута та проведення розрахунків за його боргами. Тривалість ліквідаційної процедури – 12 місяців, яка може бути продовжена ще на 6 місяців.

Проведення у справі про банкрутство припиняється у разі, якщо:

- боржник не включений до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України або до реєстру суб'єктів підприємницької діяльності;
- подано заяву про визнання банкрутом ліквідованої або реорганізованої юридичної особи;
- у провадженні господарського суду є справа про банкрутство того ж боржника;
- у встановленому порядку затверджено звіт керуючого санацією;
- затверджено мирову угоду;
- у встановленому порядку затверджено звіт ліквідатора;
- боржник виконав усі зобов'язання перед кредиторами;
- кредитори не висунули вимог до боржника після порушення провадження у справі про банкрутство за заявою боржника.

4. Припинення діяльності суб'єктів підприємницької діяльності

Припинення діяльності суб'єкта підприємницької діяльності здійснюється шляхом його реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації - за рішенням власника (власників) чи уповноважених ним органів, за рішенням інших осіб – засновників суб'єкта підприємницької діяльності чи їх правонаступників, а в деяких випадках – за рішенням суду.

У разі **злиття** суб'єктів підприємницької діяльності усі майнові права та обов'язки кожного з них переходять до суб'єкта підприємницької діяльності, що утворений внаслідок злиття.

При **приєднанні** одного або кількох суб'єктів підприємницької діяльності до іншого суб'єкта підприємницької діяльності, до цього останнього переходять усі майнові права та обов'язки приєднаних суб'єктів підприємницької діяльності.

У разі **поділу** суб'єкта підприємницької діяльності усі його майнові права і обов'язки переходять за роздільним актом (балансом) у відповідних частках до кожного з нових суб'єктів підприємницької діяльності, що утворені внаслідок цього поділу. У разі виділення одного або кількох нових суб'єктів підприємницької діяльності до кожного з них переходять за роздільним актом (балансом) у відповідних частках майнові права і обов'язки реорганізованого суб'єкта.

У разі **перетворення** одного суб'єкта підприємницької діяльності в інший до новоутвореного суб'єкта підприємницької діяльності переходять усі майнові права і обов'язки попереднього суб'єкта підприємницької діяльності.

Суб'єкт підприємницької діяльності ліквідується:

- за ініціативою власника (власників) чи уповноважених ним органів, засновників суб'єкта підприємницької діяльності чи їх правонаступників, а в деяких випадках – за рішенням суду;
- у зв'язку із закінченням строку, на який він створювався, чи у разі досягнення мети, заради якої його було створено;
- у разі визнання його в установленому порядку банкрутом;
- у разі скасування його державної реєстрації.

Порядок ліквідації суб'єкта підприємницької діяльності:

1. Прийняття рішення про ліквідацію суб'єкта підприємницької діяльності.

Ліквідація суб'єкта підприємницької діяльності може здійснюватися як органами управління так і спеціально створеною комісією з ліквідації. Якщо проведення ліквідації покладено на комісію з ліквідації, то від дня прийняття такого рішення та початку ліквідаційної процедури припиняються повноваження органів управління підприємства щодо управління підприємством та розпорядження його майном, а директор мусить звільнитися з роботи у зв'язку з ліквідацією підприємства. Від дня призначення ліквідатора (ліквідаційної комісії) до нього переходять права директора (органів управління) підприємства.

Прийняття рішення про ліквідацію суб'єкта підприємницької діяльності зумовлює його подальшу діяльність під час ліквідаційної процедури:

- підприємницька діяльність завершується закінченням технологічного циклу щодо виготовлення продукції в разі можливості її продажу;
- строк виконання всіх грошових зобов'язань і зобов'язань щодо сплати податків та зборів (обов'язкових платежів) вважається таким, що настав;
- вимоги за зобов'язаннями підприємства, що виникли під час проведення ліквідації, можуть пред'являтися тільки в межах ліквідаційної процедури.

2. Передача комісії з ліквідації бухгалтерської та іншої документації суб'єкта підприємницької діяльності (в разі здійснення ліквідації суб'єкта підприємницької діяльності його органом управління, зазначена процедура не застосовується).

Власник суб'єкта підприємницької діяльності, у разі прийняття рішення про його ліквідацію відповідною комісією, повинен встановити строк для передачі такої комісії бухгалтерської та іншої документації підприємства, стосовно якого прийнято рішення про ліквідацію, печатки та штампів, матеріальних та інших цінностей такого підприємства. Передача проводиться посадовими особами суб'єкта підприємницької діяльності. Строки та порядок передачі законодавцем не встановлені, таким чином вони визначаються власником самостійно.

3. Опублікування оголошення про ліквідацію.

Робота ліквідаційної комісії починається з опублікування в офіційних друкованих органах (газета Верховної Ради України «Голос України», газета Кабінету Міністрів України «Урядовий кур'єр») повідомлення про ліквідацію суб'єкта підприємницької діяльності, в якому зазначаються порядок і строки заявлення кредитором претензій.

Зазначене повідомлення повинне містити відомості про:

- найменування юридичної особи;
- ідентифікаційний код юридичної особи;
- місцезнаходження юридичної особи;
- підставу для прийняття рішення щодо припинення юридичної особи;
- місце та дату внесення запису про прийняття рішення засновниками (учасниками) або уповноваженим ними органом про припинення юридичної особи;
- дату призначення та відомості про комісію з припинення (ліквідатора, ліквідаційну комісію тощо);
- порядок і строк заявлення кредитором вимог до юридичної особи, що припиняється.

4. Проведення інвентаризації суб'єкта підприємницької діяльності, що ліквідується.

Обов'язковість проведення інвентаризації при ліквідації суб'єкта підприємницької діяльності передбачена пп. «ж» п. 3 Інструкції по інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків та п. 12 Порядку подання фінансової звітності. Проведення інвентаризації при ліквідації суб'єкта підприємницької діяльності здійснюється в загальному порядку, передбаченому Інструкцією з інвентаризації. При цьому проводиться інвентаризація:

основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків, тобто всіх активів і зобов'язань. Результати інвентаризації відображаються в бухгалтерському та податковому обліку в звичайному порядку.

5. Звільнення та розрахунки з працівниками суб'єкта підприємницької діяльності.

Про майбутнє звільнення в результаті ліквідації суб'єкта підприємницької діяльності працівників необхідно попередити за два місяці до дати звільнення. Інформація про ліквідацію підприємства надається профспілкам (за їх наявності), а також центру зайнятості із зазначенням професій, спеціальностей, кваліфікації та розміру оплати праці працівників, які звільняються.

У випадку звільнення працівників у зв'язку з ліквідацією суб'єкта підприємницької діяльності кожному працівнику має виплачуватися вихідна допомога. Розмір допомоги повинен бути не менше середнього місячного заробітку працівника.

6. Розрахунки з кредиторами.

Претензії кредиторів до суб'єкта підприємницької діяльності, що ліквідується, задовольняються з майна цього суб'єкта. Претензії, що не задоволені через відсутність майна суб'єкта підприємницької діяльності, претензії, які не визнані ліквідаційною комісією, якщо їх заявники у місячний строк після одержання повідомлення про повне або часткове відхилення претензії не звернуться до суду з відповідним позовом, а також претензії, у задоволенні яких за рішенням суду кредиторів відмовлено, вважаються погашеними.

7. Складання ліквідаційного балансу.

Ліквідаційний баланс складається безпосередньо після здійснення розрахунків з кредиторами. Зазначений етап містить два можливих варіанти:

- підприємству не вистачає майна, щоб задовольнити всі вимоги кредиторів. На цьому етапі ліквідаційна процедура закінчується (крім випадків звернення стягнення на майно учасників). В цьому випадку власник підприємства не поверне вкладені у підприємство кошти;

- підприємство задовольнило всі вимоги кредиторів. Майно, що залишилося в цьому випадку, підлягає передачі учасникам підприємства (якщо інше не встановлено засновницькими документами або законом).

Ліквідаційний баланс необхідний для подання до органу реєстрації для виключення підприємства з державного реєстру.

8. Проведення розрахунків з учасниками суб'єкта підприємницької діяльності

Майно, що залишається після задоволення вимог усіх кредиторів суб'єкта підприємницької діяльності, що ліквідується, передається його учасникам:

- в разі, якщо підприємство приватне, – передається власнику або використовується за його дорученням;

- в разі, якщо підприємство колективне, – розподіляється між учасниками (акціонерами) товариства в порядку, передбаченому законодавством і засновницькими документами.

Суб'єкт підприємницької діяльності вважається ліквідованим з дня внесення до державного реєстру запису про припинення його діяльності.

Оголошення про реорганізацію чи ліквідацію господарської організації або припинення діяльності фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності підлягає опублікуванню реєструючим органом у спеціальному додатку до газети "Урядовий кур'єр" або офіційному друкованому виданні органу державної влади чи органу місцевого самоврядування за місцезнаходженням суб'єкта підприємницької діяльності протягом десяти днів з дня припинення діяльності суб'єкта підприємницької діяльності.

1. Майнова основа господарювання

Правовий режим майна суб'єктів підприємницької діяльності (суб'єктів господарювання)

Відповідно до частини 3 статі 55 Господарського кодексу України суб'єкти господарювання реалізують свою господарську компетенцію на основі права власності, права господарського відання та права оперативного управління.

Таким чином, правовий режим майна суб'єктів господарювання ґрунтується на:

1. Праві власності, суб'єкт господарювання на власний розсуд, одноосібно або спільно з іншими суб'єктами володіє, користується і розпоряджається належним йому (їм) майном, у тому числі має право надати майно іншим суб'єктам для використання його на праві власності, праві господарського відання чи праві оперативного управління, або на основі інших форм правового режиму майна, передбачених законом.

2. Праві господарського відання – це речове право суб'єкта підприємництва, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом), з обмеженням правомочності розпорядження щодо окремих видів майна за згодою власника у випадках, передбачених законом.

Власник майна, закріпленого на праві господарського відання за суб'єктом підприємництва, здійснює контроль за використанням та збереженням належного йому майна безпосередньо або через уповноважений ним орган, не втручаючись в оперативно-господарську діяльність підприємства.

3. Праві оперативного управління - це речове право суб'єкта господарювання, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом) для здійснення некомерційної господарської діяльності, у межах, встановлених законом, а також власником майна (уповноваженим ним органом).

Власник майна, закріпленого на праві оперативного управління за суб'єктом господарювання, здійснює контроль за використанням і збереженням переданого в оперативне управління майна безпосередньо або через уповноважений ним орган і має право вилучати у суб'єкта господарювання надлишкове майно, а також майно, що не використовується, та майно, що використовується ним не за призначенням.

Відповідно до ч. 1 ст. 139 Господарського Кодексу України, **майном у сфері господарювання** визначається сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються та використовуються в діяльності суб'єктів господарських відносин та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів.

Види майна в системі господарювання

1. Залежно від економічної форми, якої набуває майно у процесі здійснення господарської діяльності:

- **основні фонди виробничого і невиробничого призначення** (будинки, споруди, машини та устаткування, обладнання, інструмент, виробничий інвентар і приладдя, господарський інвентар та інше майно тривалого використання, що віднесено законодавством до основних фондів);

- **оборотні засоби** (сировина, паливо, матеріали, малоцінні предмети та предмети, що швидко зношуються, інше майно виробничого і невиробничого призначення, що віднесено законодавством до оборотних засобів);

- **кошти** (гроші у національній та іноземній валюті, призначені для здійснення товарних відносин цих суб'єктів з іншими суб'єктами, а також фінансових відносин відповідно до законодавства);

- **товари** (вироблена продукція (товарні запаси), виконані роботи та послуги);

- **цінні папери**, як особливий вид майна суб'єктів господарювання (акції, облігації підприємств та інші).

2. Залежно від природних властивостей майна:

- **рухоме майно** (матеріальні об'єкти, які можуть бути переміщеними без заповідання їм шкоди). Правовий режим такого майна спрощений, оскільки воно зазвичай вважається товаром, призначеним для відчуження. Відтак його обіг не потребує реєстрації, за деякими винятками.

- **нерухоме майно** (земля (земельні ділянки) та розташовані на ній об'єкти, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення). Нерухомі речі зазвичай є незамінними (індивідуалізованими) і мають спеціальний правовий режим, що полягає в реєстрації прав на таке майно. Правовий режим нерухомих речей може бути поширений законом на повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти та інше майно.

Джерела формування майна суб'єктів підприємницької діяльності:

- грошові та матеріальні внески засновників;

- доходи від реалізації продукції (робіт, послуг);

- доходи від цінних паперів;

- капітальні вкладення і дотації з бюджетів;

- надходження від продажу (здачі в оренду) майнових об'єктів (комплексів), що належать їм, придбання майна інших суб'єктів;

- кредити банків та інших кредиторів;

- безоплатні та благодійні внески, пожертвування організацій і громадян;

- інші джерела, не заборонені законом.

Право інтелектуальної власності в підприємницької діяльності

Право інтелектуальної власності - це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений законодавством (ч. 1 ст. 418 Цивільного кодексу України).

Об'єктами права інтелектуальної власності у сфері господарювання визнаються:

1. Винаходи, корисні моделі та промислові зразки.

Винаходи та корисні моделі – це результати інтелектуальної діяльності людини в будь-якій сфері технології.

Промислові зразки – це результати творчої діяльності людини у галузі художнього конструювання.

Право інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок засвідчується патентом.

Суб'єктами права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель та промисловий зразок є:

1) винахідник, автор промислового зразка;

2) інші особи, які набули прав на винахід, корисну модель та промисловий зразок за договором чи законом.

Використання винаходу, корисної моделі чи промислового зразка у сфері господарювання відноситься:

- виготовлення, пропонування для продажу, запровадження в господарський (комерційний) обіг, застосування, ввезення чи зберігання з зазначеною метою продукту, що охороняється відповідно до закону;

- застосування способу, що охороняється відповідно до закону, або пропонування його для застосування в Україні за умов, передбачених Цивільним кодексом України;

- пропонування для продажу, запровадження в господарський (комерційний) обіг, застосування, ввезення чи зберігання з зазначеною метою продукту, виготовленого безпосередньо способом, що охороняється відповідно до закону.

Власник патенту може передавати свої права щодо використання винаходу, корисної моделі чи промислового зразка як вклад у статутний фонд підприємства.

2. Сорти рослин та породи тварин.

Сорт рослин - окрема група рослин (клон, лінія, гібрид першого покоління, популяція) в рамках нижчого із відомих ботанічних таксонів, яка, незалежно від того, задовольняє вона повністю або ні умови виникнення правової охорони:

- може бути визначена ступенем прояву ознак, що є результатом діяльності даного генотипу або комбінації генотипів;

- може бути відрізнена від будь-якої іншої групи рослин ступенем прояву принаймні однієї з цих ознак;

- може розглядатися як єдине ціле з точки зору її придатності для відтворення в незмінному вигляді цілих рослин сорту.

Тварини - ссавці, свійська птиця, птахи, бджоли, комахи, риби, ракоподібні, молюски, жаби, амфібії та рептилії.

3. Торговельні марки (знаки для товарів і послуг).

Торговельною маркою може бути будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень, які придатні для вирізнення товарів (послуг), що виробляються (надаються) однією особою, від товарів (послуг), що виробляються (надаються) іншими особами. Такими позначеннями можуть бути, зокрема, слова, літери, цифри, зображувальні елементи, комбінації кольорів.

Суб'єктами права інтелектуальної власності на торговельну марку є фізичні та юридичні особи. Право інтелектуальної власності на певну торговельну марку може належати одночасно кільком фізичним та (або) юридичним особам.

Використанням торговельної марки у сфері господарювання визнається застосування її на товарах та при наданні послуг, для яких вона зареєстрована, на упаковці товарів, у рекламі, друкованих виданнях, на вивісках, під час показу експонатів на виставках і ярмарках, що проводяться в Україні, у проспектах, рахунках, на бланках та в іншій документації, пов'язаній з впровадженням зазначених товарів і послуг у господарський (комерційний) обіг.

Набуття права інтелектуальної власності на торговельну марку засвідчується свідоцтвом. Обсяг правової охорони торговельної марки визначається наведеними у свідоцтві її зображенням та переліком товарів і послуг, якщо інше не встановлено законом. Свідоцтво надає право його власнику забороняти іншим особам використовувати зареєстровану торговельну марку без його дозволу.

Право інтелектуальної власності на торговельну марку може бути передано як вклад до статутного фонду суб'єкта господарювання.

4. Комерційне (фірмове) найменування.

Комерційне найменування індивідуалізує суб'єкт господарювання – юридичну особу або громадянина-підприємця, які можуть мати таке найменування – як повне, так і скорочене; громадянин-підприємець має право заявляти як комерційне найменування своє прізвище та ім'я.

Відомості про комерційне найменування суб'єкта господарювання вноситься за його поданням до відповідних реєстрів, порядок ведення яких встановлюється законом.

У разі, якщо комерційне найменування суб'єкта господарювання є елементом його торговельної марки, здійснюється правова охорона і комерційного найменування, і торговельної марки.

Особа, яка використовує чуже комерційне найменування, на вимогу його власника зобов'язана припинити таке використання і відшкодувати завдані збитки.

5. Географічне зазначення.

Географічне зазначення походження товару - назва географічного місця, яка вживається для позначення товару, що походить із цього географічного місця та має певні якості, репутацію або інші характеристики, в основному зумовлені характерними для даного географічного місця природними умовами чи людським фактором або поєднанням цих природних умов і людського фактора.

Право на використання географічного зазначення мають лише суб'єкти господарювання, які виробляють товари (надають послуги), щодо яких здійснено державну реєстрацію відповідного географічного зазначення.

Використанням географічного зазначення суб'єктом господарювання вважається: застосування його на товарах, для яких зареєстровано це географічне зазначення, а також на упаковці; застосування в рекламі, проспектах, рахунках, друкованих виданнях, офіційних бланках, вивісках тощо.

Суб'єкти господарювання, які здійснюють посередницьку діяльність, можуть використовувати свою торговельну марку поряд з географічним зазначенням товару виробника не інакше як на підставі договору.

6. Комерційна таємниця.

Комерційною таємницею є інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з чим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію.

Комерційною таємницею можуть бути відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які, відповідно до закону, не можуть бути віднесені до комерційної таємниці.

Суб'єкт господарювання, що є власником технічної, організаційної або іншої комерційної інформації, має право на захист від незаконного використання цієї інформації третіми особами за умов, що ця інформація має комерційну цінність у зв'язку з тим, що вона не невідома третім особам і до неї немає вільного доступу інших осіб на законних підставах, а власник інформації вживає належних заходів до охорони її конфіденційності.

Особа, яка протиправно збирає, розголошує та використовує комерційну таємницю, що належить суб'єктові господарювання, зобов'язана відшкодувати завдані йому такими діями збитки; особа, яка самостійно і добросовісно одержала інформацію, що є комерційною таємницею, має право використовувати цю інформацію на свій розсуд.

7. Комп'ютерні програми.

Комп'ютерна програма - набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи у будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером, які приводять його у дію для досягнення певної мети або результату.

Особа, яка правомірно володіє правомірно виготовленим примірником комп'ютерної програми, має право без згоди автора або іншої особи, яка має авторське право на цю програму:

1) внести до комп'ютерної програми зміни (модифікації) з метою забезпечення її функціонування на технічних засобах особи, яка використовує ці програми, і вчинення дій, пов'язаних з функціонуванням комп'ютерної програми відповідно до її призначення, зокрема запис і збереження в пам'яті комп'ютера, а також виправлення явних помилок, якщо інше не передбачено угодою з автором чи іншою особою, яка має авторське право;

2) виготовити одну копію комп'ютерної програми за умови, що ця копія призначена тільки для архівних цілей або для заміни правомірно придбаного примірника у випадках, якщо оригінал комп'ютерної програми буде втраченим, знищеним або стане непридатним для використання. При цьому копія комп'ютерної програми не може бути використана для інших цілей, і має бути знищена у разі, якщо володіння примірником цієї комп'ютерної програми перестає бути правомірним;

3) декомпілювати комп'ютерну програму (перетворити її з об'єктного коду у вихідний текст) з метою одержання інформації, необхідної для досягнення її взаємодії із незалежно розробленою комп'ютерною програмою;

4) спостерігати, вивчати, досліджувати функціонування комп'ютерної програми з метою визначення ідей і принципів, що лежать в її основі, за умови, що це робиться в процесі виконання будь-якої дії із завантаження, показу, функціонування, передачі чи запису в пам'ять (збереження) комп'ютерної програми.

8. Інші об'єкти, передбачені законом.

Літературні та художні твори; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; компонування (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції. Порядок створення, охорони, здійснення майнових прав цих об'єктів регулюється положеннями Цивільного кодексу України та інших нормативно-правових актів.

Цінні папери у підприємницькій діяльності

Цінним папером є документ встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право і визначає відносини між суб'єктом господарювання, який його випустив (видав), і власником та передбачає виконання зобов'язань згідно з умовами його випуску, а також можливість передачі прав, що випливають з цього документа, іншим особам.

Відповідно до ст. 3 Закону України „Про цінні папери та фондовий ринок” в Україні у цивільному обороті можуть бути такі групи цінних паперів:

1. Пайові цінні папери - цінні папери, які посвідчують участь їх власника у статутному капіталі (крім інвестиційних сертифікатів), надають власнику право на участь в управлінні емітентом³⁷ і отримання частини прибутку, зокрема у вигляді дивідендів, та частини майна у разі ліквідації емітента.

До пайових цінних паперів відносяться:

а) акції (*іменні цінні папери, які посвідчують майнові права їх власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства, включаючи право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та право на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації, право на управління акціонерним товариством, а також немайнові права, передбачені Цивільним кодексом України та законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств*);

б) інвестиційні сертифікати (*цінні папери, які розміщуються інвестиційним фондом, інвестиційною компанією, компанією з управління активами пайового інвестиційного фонду та посвідчують право власності інвестора на частку в інвестиційному фонді, взаємному фонді інвестиційної компанії та пайовому інвестиційному фонді*).

2. Боргові цінні папери - цінні папери, що посвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента сплатити у визначений строк кошти відповідно до зобов'язання. До боргових цінних паперів відносяться:

а) облігації³⁸ підприємств (*облігації підприємств розміщуються юридичними особами тільки після повної сплати свого статутного капіталу; облігації підприємств підтверджують зобов'язання емітента за ними та не дають право на участь в управлінні емітентом*);

³⁷ До емітентів належать: держава в особі уповноваженого органу, юридична особа і у випадках, передбачених законодавством, фізична особа. Емітент від свого імені випускає цінні папери і зобов'язується виконувати обов'язки, що випливають з умов їх випуску (прим. автора).

³⁸ Облігація – цінний папір, що посвідчує внесення його власником грошей, визначає відносини позики між власником облігації та емітентом, підтверджує зобов'язання емітента повернути власникові облігації її номінальну вартість у передбачений умовами розміщення облігацій строк та виплатити доход за облігацією, якщо інше не передбачено умовами розміщення.

б) державні облигації України (державні облигації України поділяються на облигації внутрішніх державних позик України, облигації зовнішніх державних позик України та цільові облигації внутрішніх державних позик України);

в) облигації місцевих позик (до облигацій місцевих позик належать облигації внутрішніх та зовнішніх місцевих позик; рішення про розміщення облигацій місцевих позик приймає Верховна Рада Автономної Республіки Крим або міська рада відповідно до вимог, установлених бюджетним законодавством);

г) казначейські зобов'язання України (державні цінні папери, що розміщуються виключно на добровільних засадах серед фізичних осіб, посвідчують факт заборгованості Державного бюджету України перед власником казначейського зобов'язання України, дають власнику право на отримання грошового доходу та погашаються відповідно до умов розміщення казначейських зобов'язань України);

г) ощадні (депозитні) сертифікати (цінні папери, які підтверджують суму вкладу, внесеного у банк, і права вкладника (власника сертифіката) на одержання зі спливом встановленого строку суми вкладу та процентів, встановлених сертифікатом, у банку, який його видав);

д) векселі (цінні папери, які посвідчують безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя).

3. Іпотечні цінні папери - цінні папери, випуск яких забезпечено іпотечним покриттям (іпотечним пулом³⁹) та які посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм коштів. До іпотечних цінних паперів відносяться:

а) іпотечні облигації (іпотечними облигаціями є облигації, виконання зобов'язань емітента за якими забезпечене іпотечним покриттям у порядку, встановленому цим Законом; іпотечні облигації є іменними цінними паперами. Іпотечна облигація засвідчує внесення грошових коштів її власником і підтверджує зобов'язання емітента відшкодувати йому номінальну вартість цієї облигації та грошового доходу в порядку, встановленому цим Законом та проспектом емісії, а в разі невиконання емітентом зобов'язань за іпотечною облигацією надає її власнику право задовольнити свою вимогу за рахунок іпотечного покриття);

б) іпотечні сертифікати (іпотечні цінні папери, забезпечені іпотечними активами або іпотеками);

в) заставні (боргові цінні папери, які засвідчують безумовне право їх власника на отримання від боржника виконання за основним зобов'язанням, за умови, що воно підлягає виконанню в грошовій формі, а в разі невиконання основного зобов'язання - право звернути стягнення на предмет іпотеки; застава оформлюється, якщо її видача передбачена іпотечним договором);

г) сертифікати фондів операцій з нерухомістю (цінні папери, що засвідчують право їх власника на отримання доходу від інвестування в операції з нерухомістю).

4. Приватизаційні цінні папери - цінні папери, які посвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду.

5. Похідні цінні папери - цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурсів;

6. Товаророзпорядчі цінні папери - цінні папери, які надають їхньому власнику право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах.

Правовий режим цінних паперів, як особливої категорії майна у сфері господарювання, характеризується такими ознаками:

³⁹ Іпотечний пул - об'єднання іпотек за іпотечними договорами, що забезпечує виконання основних зобов'язань, реформованих у консолідований іпотечний борг.

- умови та порядок випуску цінних паперів визначаються актами законодавства залежно від виду цінного паперу та емітента;
- право на випуск акцій та облігацій підприємства виникає у суб'єкта господарювання з дня реєстрації цього випуску у Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку;
- суб'єктові господарювання забороняється випуск акцій та облігацій підприємства для покриття збитків, пов'язаних з його господарською діяльністю;
- цінні папери (або їх бланки) виготовляються лише на державних підприємствах, що мають ліцензію Міністерства фінансів України та охороняються;
- суб'єкти господарювання можуть придбавати акції та інші цінні папери за рахунок коштів, що надходять у їх розпорядження після сплати податків та відсотків за банківський кредит, якщо інше не встановлено законом;
- цінні папери оплачуються суб'єктами господарювання у гривнях, а у випадках, передбачених законом та умовами їх випуску в обіг, - в іноземній валюті; проте незалежно від виду валюти, якою проведено оплату цінних паперів, їх вартість виражається в гривнях.

Корпоративні права

Термін „корпорація” походить від латинського слова corporatio, що означає об'єднання, союз, товариство.

Корпоративні права - це права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Володіння корпоративними правами не вважається підприємництвом (винятком в цьому випадку є вимога законодавця щодо обов'язкової наявності у учасників повного товариства та повних учасників командитного товариства, які в межах товариства спільно здійснюють підприємницьку діяльність, статусу зареєстрованого суб'єкта підприємницької діяльності¹). Законом можуть бути встановлені обмеження певним особам щодо володіння корпоративними правами або їх здійснення.

Корпоративні права виникають у особи, яка в обмін на майнову участь в господарській організації отримує право на частку у її статутному фонді.

Комплекс корпоративних прав включає наступні види:

1. Основні корпоративні права (притаманні учасникові будь-якої господарської організації) визначаються Господарським кодексом України та Законами України „Про господарські товариства”, „Про цінні папери та фондовий ринок”.

Так, відповідно до ст. 10 Закону України „Про господарські товариства”, учасники товариства мають право:

- брати участь в управлінні справами товариства в порядку, визначеному в установчих документах;
- брати участь у розподілі прибутку товариства та одержувати його частку (дивіденди). Право на отримання частки прибутку (дивідендів) пропорційно частці кожного з учасників мають особи, які є учасниками товариства на початок строку виплати дивідендів;
- вийти в установленому порядку з товариства;
- одержувати інформацію про діяльність товариства. На вимогу учасника товариство зобов'язане надавати йому для ознайомлення річні баланси, звіти товариства про його діяльність, протоколи зборів.

2. Спеціальні, наявність яких пов'язується з участю в суб'єкті господарювання певної організаційно-правової форми або в господарській організації з певним видом виключної діяльності та закріплюється спеціальними законами;

3. Локальні – передбачаються установчими документами конкретної господарської організації з урахуванням специфіки корпоративних відносин, що складаються між нею та її засновниками та учасниками.

Корпоративні права виконують подвійну функцію:

1. Регулюють відносини всередині самої господарської організації, що виникають між її учасниками, органами управління та самою господарською організацією.

2. Регулюють відносини господарської організації з іншими суб'єктами права, що не пов'язані з господарською організацією відносинами участі – державою, різними юридичними та фізичними особами.

Корпоративними правами можуть володіти будь-які особи, що мають відповідний обсяг право- і дієздатності, в тому числі суб'єкти господарювання, громадяни, юридичні особи, держава та територіальні громади.

2. Господарські зобов'язання та порядок їх забезпечення

Господарський договір, порядок укладення і форма. Зміна, розірвання і припинення договору

Договором, відповідно до ч. 1 ст. 626 Цивільного кодексу України, є домовленість двох та більше сторін, направлена на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків.

Ця ж стаття Цивільного кодексу України передбачає, що договори можуть бути двох видів:

- **односторонні**, якщо одна сторона бере на себе зобов'язання перед іншою стороною зробити певні дії або утриматися від їх здійснення, а інша сторона наділяється тільки правом вимоги, без виконання зустрічних обов'язків щодо першої сторони;

2. **двосторонні**, якщо правами і обов'язками наділені обидві сторони договору.

Господарські договори укладаються відповідно до правил, встановлених Цивільним кодексом України з урахуванням особливостей, передбачених Господарським кодексом України та інших нормативно-правових актів України відповідно до певних видів договорів.

Господарський договір вважається укладеним, якщо між сторонами в передбачених законом порядку і формі досягнута згода щодо всіх його істотних умов (*при цьому, істотними умовами є ті, які визначені такими згідно із законом або необхідні для договорів даного виду, а також умови, щодо яких на вимогу однієї із сторін повинна бути досягнута згода*).

Обов'язковими умовами для всіх господарських договорів є:

- предмет (*вчинення дій або сукупність робіт (послуг), здійснення яких передбачено умовами договору*);

- ціна (*форма грошового визначення вартості продукції (робіт, послуг), яку реалізують суб'єкти господарювання; зміна ціни після укладення договору допускається лише у випадках і на умовах, встановлених договором або законом; зміна ціни в договорі після його виконання не допускається*);

- строк дії договору (*час, протягом якого сторони можуть здійснити свої права і виконати свої обов'язки відповідно до договору; закінчення строку договору не звільняє сторони від відповідальності за його порушення, яке мало місце під час дії договору*).

Положення Цивільного кодексу України передбачають, що договір може бути укладений в будь-якій формі, якщо вимоги до форми договору не встановлені законом.

При цьому слід враховувати, що якщо сторони домовилися укласти договір в певній формі, він вважається укладеним з моменту надання йому цієї форми, навіть якщо законом ця форма для даного договору не потрібна.

Договори можуть укладатися в усній формі, якщо зобов'язання по ним повністю виконуються сторонами в момент їх укладення, за винятком договорів, які потребують нотаріального посвідчення та державної реєстрації, а також договорів, для яких недотримання письмової форми передбачає їх недійсність.

Існують два різновиди порядку укладення господарських договорів:

Загальний порядок. Договір укладається шляхом пропозиції однієї сторони укласти договір (оферти) і прийняття пропозиції (акцепту) другою стороною.

Спеціальний порядок. Передбачає декілька складнішу процедуру укладення господарських договорів, та застосовується передусім, коли укладення договору між сторонами носить обов'язковий характер (наприклад, отримання тендеру).

Спеціальний порядок укладення господарських договорів складається з наступних стадій:

1. Проект договору може бути запропонований будь-якій із сторін. У випадку, якщо проект договору виконаний як єдиний документ, він надсилається іншій стороні в двох примірниках.

2. Сторона, що отримала проект договору, у разі згоди з його умовами оформляє договір і повертає один його екземпляр іншій стороні або посилає відповідь на лист, факсограму та інше в 20-денний строк після отримання договору.

За наявності заперечень щодо окремих умов договору сторона, що отримала проект договору, складає протокол розбіжностей, про що вказується в договорі, і в 20-денний строк направляє іншій стороні два екземпляри протоколу розбіжностей разом з підписаним договором, в якому робиться позначка: „Договір підписаний з розбіжностями”.

3. Сторона, що отримала протокол розбіжностей за договором, зобов'язана впродовж 20-денного строку його розглянути, і в цей же строк вжити заходів для врегулювання розбіжностей з іншою стороною і включити в договір всі прийняті пропозиції, а ті розбіжності, які залишилися неврегульованими, передати в цей же термін до суду, якщо на це є згода іншої сторони.

4. У разі досягнення сторонами згоди по всіх або окремим умовам, вказаних в протоколі розбіжностей, така згода повинна бути підтверджена в письмовій формі (протоколом узгодження розбіжностей, листами, телеграмами та ін.).

Порядок зміни/розірвання господарського договору:

1. Направлення стороною договору пропозиції про зміну або розірвання договору іншій стороні за договором.

2. Сторона договору, що отримала пропозицію про зміну або припинення договору, в 20-денний строк після отримання пропозиції повідомляє іншу сторону про результати його розгляду.

3. У випадку, якщо сторони не досягли згоди щодо зміни (припинення) договору, або у разі неотримання відповіді у встановлений термін з урахуванням часу поштового обороту, зацікавлена сторона має право передати спір на розгляд суду.

Якщо судовим рішенням договір змінений або розірваний, договір вважається зміненим або розірваним з дня вступу в силу даного рішення.

Зміна або розірвання господарських договорів в одноособовому порядку не допускається, якщо інше не передбачене законом або договором.

Правові наслідки зміни або розірвання договору:

1. У разі зміни договору зобов'язання сторін змінюються відповідно до змінених умов щодо предмету, місця, строків виконання і інше.

2. У разі розірвання договору зобов'язання сторін припиняються.

3. При зміні або розірванні договору зобов'язання змінюються або припиняються з моменту досягнення домовленості про зміну або розірвання договору, якщо інше не встановлене договором або обумовлене характером його зміни.

4. Сторони не мають права вимагати повернення того, що було виконане ними по зобов'язанням до моменту зміни або розірвання договору, якщо інше не встановлене

договором або законом (при цьому, якщо договір змінений або розірваний у зв'язку з істотними порушеннями договору однієї із сторін, інша сторона може вимагати відшкодування збитків, заподіяних зміною або розірванням договору).

Способи забезпечення виконання зобов'язань

Господарські зобов'язання – це зобов'язання, що виникають між суб'єктом господарювання та іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання, в силу якого один суб'єкт (зобов'язана сторона, в тому числі боржник) зобов'язаний вчинити певну дію господарського чи управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб'єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо), або утриматися від певних дій, а інший суб'єкт (управнена сторона, в тому числі – кредитор) має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку.

Основними способами забезпечення зобов'язань є:

1. Неустойка – це грошова сума або інше майно, які боржник повинен передавати кредиторowi у разі порушення боржником зобов'язання.

Види неустойки:

- штраф;
- пеня.

Штраф – це неустойка, яка обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежним чином виконаного зобов'язання, сплачується на віднімі від пені єдинократно.

Пеня – це неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання.

Пеня розраховується наступним чином:

1. Облікова ставка Національного банку України (Встановлюється Національним банком України, наприклад, ставка в розмірі 8,5% річних, затверджена Листом Національного банку України від 06.06.2006 р. № 14-011/1373-6039) помножується на 2 – це і є подвійна облікова ставка НБУ у відсотках (річна ставка). Сторонами зобов'язання може встановлюватися і інша відсоткова ставка, але вона не повинна перевищувати подвійної облікової ставки НБУ (надалі, для зручності, в розрахунку пені буде застосовуватися подвійна облікова ставка НБУ).

2. Від суми з якої визначається пеня (сума заборгованості, або ціна договору), вираховуємо процент, що відповідає подвійній обліковій ставці НБУ (наприклад подвійна ставка НБУ 17%, сума дорівнює 10000 грн., таким чином 17% від 10000 грн. є 1700 грн.).

3. Зазначений результат – це пеня за календарний рік (365 або 366 днів). Для того, щоб визначити пеню за кількість днів прострочення зобов'язання, необхідно поділити результат, визначений в пункті 2, на кількість днів у році (наприклад, 1700 ділимо на 365), а отриманий результат помножуємо на кількість днів прострочення виконання зобов'язання – це і буде сума пені.

Сплата неустойки не звільняє боржника від виконання свого обов'язку в натурі та не позбавляє кредитора права на відшкодування збитків, завданих невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання.

2. Поручка – вид забезпечення виконання зобов'язання, за яким поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку.

В разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого поручкою, боржник та поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поручительства не встановлена додаткова (субсидіарна) відповідальність поручителя. Поручитель відповідає перед кредитором в тому ж об'ємі, що і боржник, включаючи оплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поручительства.

3. Гарантія – згідно гарантії банк, інша фінансова організація, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку. Гарант відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником.

У разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого гарантією, гарант зобов'язаний сплатити кредитором грошову суму відповідно до умов гарантії. Вимога кредитора до гаранта про сплату грошової суми відповідно до виданої ним гарантії пред'являється у письмовій формі. До вимоги додаються документи, вказані в гарантії. Кредитор може пред'явити вимогу до гаранта у межах строку, встановленого у гарантії, на який її видано. Кредитор не може передавати іншій особі право вимоги до гаранта, якщо інше не встановлено гарантією.

4. Завдаток - грошова сума або рухоме майно, яке видається кредитором боржником в рахунок тих платежів, що належать з нього за договором, на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його виконання.

Якщо порушення зобов'язання сталося з вини боржника, завдаток залишається у кредитора. Якщо порушення зобов'язання сталося з вини кредитора, він зобов'язаний повернути боржникові завдаток та додатково сплатити суму у розмірі завдатку або його вартості. Сторона, винна у порушенні зобов'язання, має відшкодувати другій стороні збитки в сумі, на яку вони перевищують розмір (вартість) завдатку, якщо інше не встановлено договором. У разі припинення зобов'язання до початку його виконання або внаслідок неможливості його виконання завдаток підлягає поверненню.

5. Застава – згідно застави кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставадавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом.

Види застав:

- іпотека (застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця або третьої особи);
- заклад (застава рухомого майна, що передається у володіння заставодержателя або за його наказом - у володіння третій особі).

6. Притримання – кредитор, який правомірно володіє річчю, що підлягає передачі боржникові або особі, вказаній боржником, у разі невиконання ним у строк зобов'язання щодо оплати цієї речі або відшкодування кредитором пов'язаних з нею витрат та інших збитків має право притримати її у себе до виконання боржником зобов'язання.

Договором або законодавством можуть бути встановлені також і інші види забезпечення виконання зобов'язання.

Правочин щодо забезпечення виконання зобов'язання здійснюється виключно у письмовій формі.

Строки позовної давності. Досудове врегулювання спорів. Позовне провадження

Позовна давність - це строк, в межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу.

За загальним правилом строк позовної давності складає три роки.

В деяких випадках строк позовної давності може бути:

1. Скороченим (один рік):

- при стягненні неустойки (штрафу, пені);
- при спростуванні недостовірної інформації, розміщеної в засобах масової інформації;
- при переведенні на співвласника прав і обов'язків покупця у разі порушення переважного права придбання частини в праві загальної часткової власності;
- у зв'язку з недоліками проданого товару;
- при розірванні договору дарування;

- при перевезенні вантажів, пошти;
- про оскарженні дій виконавця заповіту.

2. Продовженим:

- на 5 років (застосовується до вимог про визнання недійсним правочину, здійсненого під впливом насильства або обману);
- на 10 років (застосовується до вимог про застосування наслідків нікчемного правочину).

Відрахування позовної давності починається з дня, коли особа дізналася або могла дізнатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

Заява про захист цивільного права або інтересу може бути прийнята судом до розгляду незалежно від закінчення строку позовної давності.

Позовна давність застосовується судом тільки за заявою сторони в спорі, зробленій до винесення ним рішення.

Відповідно до положень Господарського процесуального кодексу способом досудового врегулювання спору є **претензія**.

Суб'єкти господарського права, чії права і законні інтереси порушені, з метою безпосереднього врегулювання спору з порушником цих прав і інтересів звертаються до нього з письмовою претензією.

Претензія повинна містити:

- повне найменування і поштові реквізити заявника претензії і підприємства установи організації, яким претензія відсилається;
- обставини, на підставі яких пред'явлена претензія; докази, що підтверджують ці обставини; посилання на відповідні нормативні акти;
- вимоги заявника;
- сума претензії та її розрахунок, якщо претензія підлягає грошовій оплаті; платіжні реквізити заявника претензії;
- перелік документів, які додаються до претензії, а також інших доказів (додаються в оригіналах або в належним чином завірених копіях).

Претензія підписується уповноваженою особою підприємства, організації або їх представником і надсилається адресатові рекомендованим або цінним листом або вручається під розписку.

Виходячи з норм Господарського процесуального кодексу України, суб'єктами претензійного права можуть бути тільки юридичні особи та фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності. Звичайні фізичні особи суб'єктами претензійного права бути не можуть.

Претензія розглядається в місячний строк, який обчислюється з дня отримання претензії.

Підприємства і організації, що отримали претензію, зобов'язані задовольнити обґрунтовані вимоги заявника.

Коли претензія відхиляється повністю або частково, заявникові повинні бути повернені оригінали документів, отримані з претензією, а також відіслані документи, що обґрунтовують відхилення претензії, якщо їх немає у заявника претензії.

Відповідь на претензію підписується уповноваженою особою підприємства, організації або їх представником і надсилається рекомендованим або цінним листом або вручається під розписку.

Суб'єкти підприємницької діяльності, для захисту своїх прав і інтересів, можуть звертатися в наступні судові інстанції:

1. Господарські суди - у випадку, коли сторонами суперечки є юридичні особи і фізичні особи-суб'єкти підприємницької діяльності.
2. Місцеві суди - у випадку, якщо іншою стороною у спорі є фізична особа.

3. Адміністративні суди - у разі розгляду суперечок фізичних або юридичних осіб до суб'єктів владних повноважень щодо оскарження їх рішень (нормативно-правових актів або правових актів індивідуальної дії), дій або бездіяльності.

При зверненні в дані судові інстанції позовна заява повинна містити такі реквізити:

- найменування суду, в який подається заява;
- найменування (для юридичних осіб) або П.І.П. (для фізичних осіб) сторін, їх місцезнаходження або місце мешкання (для господарських судів ідентифікаційні коди/номери сторін);
- ціна позову (для вимог майнового характеру);
- зміст позовних вимог;
- викладення обставин, на яких ґрунтуються позовні вимоги, посилання на докази, що підтверджують позов;
- перелік документів і інших доказів, що додаються до заяви:
 - документи, що підтверджують вживання заходів досудового врегулювання спору (для господарських судів);
 - підтвердження відправлення відповідачеві копії позовної заяви і документів, що додаються до неї;
 - підтвердження сплати судових витрат (державного мита, витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу, судового збору).

До позовної заяви, підписаної представником позивача, додається довіреність або інший документ, що підтверджує повноваження представника позивача.

7. Окремі види договорів

Договір купівлі-продажу, договір поставки

За **договором купівлі-продажу** одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність іншій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і заплатити за нього певну суму.

Предметом договору купівлі-продажу може бути товар, який є у продавця, на момент укладення договору або буде створений (придбаний, отриманий) продавцем в майбутньому (*причому предметом договору купівлі-продажу можуть бути як майнові права, так і право вимоги*).

Договір купівлі-продажу земельної ділянки, єдиного майнового комплексу, житлового будинку (квартири) або іншого нерухомого майна укладається в письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню і державній реєстрації.

Обов'язок продавця передати товар покупцеві вважається виконаним в момент:

- надання товару покупцеві, якщо договором встановлений обов'язок продавця доставити товар;
- надання товару в розпорядження покупця, якщо товар повинен бути переданий покупцеві за місцем знаходження товару.

Договором купівлі-продажу може бути встановлений інший момент виконання продавцем обов'язку передати товар.

Якщо право власності переходить до покупця раніше передачі товару, продавець зобов'язаний до передачі зберегти товар, не допускаючи погіршення його якості. Необхідні для цього витрати покупець зобов'язаний відшкодувати продавцеві, якщо інше не передбачене договором.

За **договором поставки** одна сторона - постачальник зобов'язується передати (поставити) в обумовлені терміни (термін) іншій стороні - покупцеві товар (товари), а покупець зобов'язується прийняти вказаний товар (товари) і заплатити за нього певну грошову суму.

Умови договорів постачання повинні висловлюватися сторонами відповідно до вимог Міжнародних правил щодо тлумачення термінів ІНКОТЕРМС.

До відносин постачання, не врегульованих Господарським кодексом України, застосовуються відповідні положення Цивільного кодексу України про договір купівлі-продажу.

Договір міни

За договором міни (бартеру) кожна із сторін зобов'язується передати іншій стороні у власність, повне господарське відання або оперативне управління певний товар в обмін на інший товар.

Сторона договору вважається продавцем того товару, який вона передає в обмін, і покупцем товару, який вона отримує в замін.

За угодою сторін можлива грошова доплата за товар більшої вартості, який обмінюється на товар меншої вартості, якщо це не суперечить законодавству.

Не може бути об'єктом міни (бартеру) майно, віднесене законодавством до основних фондів, яке знаходиться у державній або комунальній власності, у випадку, якщо інша сторона договору міни (бартеру) не є відповідно державним або комунальним підприємством.

До договору міни (бартеру) застосовуються правила, які регулюють договори купівлі-продажу, постачання, контрактації, елементи яких містяться в договорі міни (бартеру), якщо це не суперечить законодавству і відповідає суті відносин сторін.

Договір дарування, договір пожертви

За договором дарування одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому іншій стороні (обдарованому) безкоштовно майно (подарунок) у власність.

Подарунком може бути рухоме майно, гроші, цінні папери, а також і нерухоме майно.

Договір дарування нерухомого майна укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню.

Договір дарування рухомого майна, що має велику цінність, укладається в письмовій формі. Передача такої речі вважається правомірною, якщо суд не встановить, що обдарований заволодів цією річчю незаконно.

Договір дарування валютних цінностей на суму, що перевищує 50-кратний розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному засвідченню.

Підприємницькі товариства можуть укладати договір дарування між собою, якщо право здійснювати дарування встановлено установчими документами дарувальника. Це положення не поширюється на право юридичної особи укладати договір пожертви.

Пожертвою є дарування рухомого і нерухомого майна, зокрема грошей і цінних паперів, особам для досягнення ними певної, заздалегідь обумовленої мети.

Договір пожертви вважається укладеним з моменту прийняття пожертвування.

До договору пожертвування застосовуються положення договору дарування, якщо інше не встановлене законом.

Пожертвувач має право здійснювати контроль за використанням пожертви відповідно до мети, встановленої договором про пожертву.

Якщо використання пожертви за призначенням виявилось неможливим, використання її за іншим призначенням можливе лише за згодою жертвувача, а в разі його смерті чи ліквідації юридичної особи - за рішенням суду.

Пожертвувач або його правонаступники мають право вимагати розірвання договору про пожертву, якщо пожертва використовується не за призначенням.

Договір підряду, договір про надання послуг

За **договором підряду** одна сторона (підрядник) зобов'язується на свій ризик виконати певну роботу за завданням другої сторони (замовника), а замовник зобов'язується прийняти та оплатити виконану роботу.

Договір підряду може укладатися на виготовлення, обробку, переробку, ремонт речі або на виконання іншої роботи з переданням її результату замовникові.

Підрядник має право, якщо інше не встановлено договором, залучити до виконання роботи інших осіб (субпідрядників), залишаючись відповідальним перед замовником за результат їхньої роботи. У цьому разі підрядник виступає перед замовником як генеральний підрядник, а перед субпідрядником - як замовник.

Підрядчик зобов'язаний виконати роботу, визначену договором підряду, з свого матеріалу і своїми засобами, якщо інше не встановлено договором.

Підрядчик відповідає за неналежну якість наданих ним матеріалів і устаткування, а також за надання матеріалу і устаткування третіх осіб.

Якщо робота виконується частково або в повному об'ємі з матеріалу замовника, підрядчик відповідає за правильне використання цього матеріалу. Підрядчик зобов'язаний надати замовникові звіт про використання матеріалу і повернути його залишок.

Підрядчик зобов'язаний своєчасно попередити замовника:

- про неякісний або непридатний матеріал, отриманий від замовника;
- про те, що отримання вказівок від замовника загрожує якості або придатності результату роботи;
- наявність інших обставин, незалежних від підрядчика, які загрожують якості або придатності результату роботи.

Якщо замовник, незважаючи на своєчасне попередження з боку підрядчика, не замінить недоброякісний або непридатний матеріал, не змінить вказівок про спосіб виконання роботи або не усуне інших обставин, що загрожують якості або придатності результату роботи, підрядчик має право відмовитися від договору підряду і право на відшкодування збитку.

За **договором про надання послуг** одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором.

Виконавець повинен надати послугу особисто.

У випадках, передбачених договором, виконавець має право покласти виконання про надання послуг на іншу особу, залишаючись відповідальним в повному обсязі перед замовником за порушення умов договору.

Якщо договором передбачено надання послуг за плату, замовник зобов'язаний сплатити надану йому послугу в розмірі, в терміни і в порядку, встановлені договором.

За договором про безкоштовне надання послуг замовник зобов'язаний відшкодувати виконавцеві всі фактичні витрати, необхідні для виконання договору.

Збитки, заподіяні замовникові невиконанням або неналежним виконанням договору про надання послуг за плату, підлягають відшкодуванню виконавцем, у разі наявності його вини, в повному обсязі, якщо інше не встановлено договором. Виконавець, що порушив договір про надання послуг за плату при здійсненні ним підприємницької діяльності, відповідає за це порушення, якщо не доведе, що неналежне виконання з'явилося неможливим у разі непередбаченої сили, якщо інше не встановлено договором або законом.

Збитки, заподіяні невиконанням або неналежним виконанням договору про безкоштовне надання послуг, підлягають відшкодуванню виконавцем в розмірі, що не перевищує двох неоподаткованих мінімумів доходу громадян, якщо інший розмір відповідальності виконавця не встановлений договором.

Договір зберігання

За **договором зберігання** одна сторона (зберігач) зобов'язується зберігати річ, яка передана їй другою стороною (поклажодавцем), і повернути її поклажодавцеві у схоронності.

Договором зберігання, в якому зберігачем є особа, що здійснює зберігання на засадах підприємницької діяльності (професійний зберігач), може бути встановлений обов'язок зберігача зберігати річ, яка буде передана йому в майбутньому.

Договір зберігання, за яким зберігач зобов'язується прийняти річ на зберігання в майбутньому, повинен бути укладений в письмовій формі, незалежно від вартості речі, яка буде передана на зберігання.

Письмова форма договору вважається дотриманою, якщо прийняття речі на зберігання посвідчене розпискою, квитанцією або іншим документом, підписаним зберігачем.

Прийняття речі на зберігання може підтверджуватися видачею поклажодавцеві номерного жетона, іншого знака, що посвідчує прийняття речі на зберігання, якщо це встановлено законом, іншими актами цивільного законодавства або є звичним для цього виду зберігання.

Зберігач зобов'язаний зберігати річ протягом строку, встановленого в договорі зберігання.

Якщо строк зберігання в даному договорі не встановлений і не може бути визначений, виходячи з його умов, зберігач зобов'язаний зберігати річ до пред'явлення поклажодавцем вимоги про її повернення.

Зберігач зобов'язаний виконувати свої обов'язки за договором зберігання особисто. При цьому він має право передати річ на зберігання іншій особі у випадку, якщо він вимушений це зробити на користь поклажодавця і не має можливості отримати його згоду.

Зберігач зобов'язаний на першу вимогу поклажодавця повернути річ, навіть якщо термін її зберігання не закінчився.

Договір доручення, договір комісії

За **договором доручення** одна сторона (повірений) зобов'язується вчинити від імені та за рахунок другої сторони (довірителя) певні юридичні дії. Правочин, вчинений повіреним, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки довірителя.

Договором доручення може бути встановлене виняткове право повіреного на здійснення від імені і за рахунок довірителя всіх або частини юридичних дій, передбачених договором. У договорі можуть бути встановлені строк дії такого доручення та територія, в межах якої діє виняткове право повіреного.

У договорі доручення, або у виданій на підставі договору довіреності, повинні бути чітко визначені юридичні дії, які належить зробити повіреному. Дії, які належить зробити повіреному, повинні бути правомірними, конкретними і здійсненими.

Повірений зобов'язаний здійснювати дії відповідно до змісту даного йому доручення. Повірений може відступити від змісту доручення, якщо цього вимагають інтереси довірителя і повірений не міг заздалегідь запитати довірителя або не отримав в розумний термін відповіді на свій запит. В цьому випадку повірений повинен повідомити довірителя про допущені відступи від змісту доручення, як тільки це стане можливим.

Повірений повинен виконати дане йому доручення особисто. Повірений має право передати виконання доручення іншій особі (заступникові), якщо це передбачено договором або якщо повірений був вимушений до цього обставинами, з метою охорони інтересів довірителя. Повірений, який передав виконання доручення заступникові, повинен негайно повідомити про це довірителеві. В цьому випадку повірений відповідає тільки по вибору заступника.

Довіритель має право у будь-який час відхилити заступника, якого вибрав повірений.

Якщо договір доручення припинений до того, як доручення було повністю виконане повіреним, довіритель повинен відшкодувати повіреному витрати, пов'язані з виконанням доручення, а якщо повіреному належить плата - також виплатити йому плату пропорційно виконаній ним роботі. Це положення не застосовується до виконання повіреним доручення після того, як він дізнався або міг дізнатися про припинення договору доручення.

За **договором комісії** одна сторона (комісіонер) зобов'язується за дорученням другої сторони (комітента) за плату вчинити один або кілька правочинів від свого імені, але за рахунок комітента.

Договір комісії може бути укладений на визначений строк або без визначення строку, з визначенням або без визначення території його виконання, з умовою чи без умови щодо асортименту товарів, які є предметом комісії.

Договором комісії комітент може бути зобов'язаний утримуватися від укладення договору комісії з іншими особами.

Комітент повинен виплатити комісіонерові плату в розмірі і порядку, встановленому в договорі комісії. Якщо договором комісії розмір плати не визначений, вона виплачується після виконання договору комісії, виходячи із звичайних цін за такі послуги.

Комісіонер зобов'язаний здійснювати операцію на умовах, найбільш вигідних для комітента, і відповідно до його вказівок. Якщо в договорі комісії таких вказівок немає, комісіонер зобов'язаний здійснювати операцію відповідно до звичаїв ділового обороту.

Комісіонер може відступити від вказівок комітента, якщо цього вимагають інтереси комітента і комісіонер не міг заздалегідь запитати комітента або не отримав в розумний термін відповіді на свій запит. В цьому випадку комісіонер повинен повідомити комітента про допущені відступи від його вказівок, як тільки це стане можливим.

Майно, придбане комісіонером за рахунок комітента, є власністю комітента.

Після здійснення операції за дорученням комітента комісіонер повинен надати комітентові звіт і передати йому все отримане за договором комісії.

Договір оренди

За **договором оренди** орендодавець передає або зобов'язується передати орендареві майно в користування за плату на певний строк.

Предметом договору оренди може бути річ, яка визначена індивідуальними ознаками і зберігає свій первинний вигляд при неодноразовому використанні. Предметом договору оренди можуть бути майнові права.

При користуванні майном з орендаря стягується плата, розмір якої встановлюється договором оренди.

Передача орендарем речі в користування іншій особі (суборенду) можлива лише за згодою орендодавця, якщо інше не передбачене договором або законом. При цьому строк договору суборенди не може перевищувати строку договору оренди.

Істотні права орендаря:

1. Орендар, який належним чином виконує свої обов'язки за договором оренди, після закінчення строку договору має переважне право перед іншими особами на укладення договору оренди на новий строк.

2. Орендар, який належним чином виконує свої зобов'язання за договором оренди, у разі продажу речі, переданої в оренду, має переважне право перед іншими особами на її придбання.

3. Орендар може поліпшити річ, яка є предметом договору оренди, лише за згодою орендодавця. Якщо поліпшення можуть бути відокремлені від речі без її пошкодження, орендар має право на їх отримання. Якщо поліпшення речі зроблене за згодою орендодавця, орендар має право на відшкодування вартості необхідних витрат або на зарахування їх вартості в рахунок плати за користування річчю.

Якщо в результаті поліпшення, зробленого за згодою орендодавця, створена нова річ, орендар стає її співвласником. Частка орендаря у праві власності відповідає вартості його витрат на поліпшення речі, якщо інше не встановлено договором або законом.

Якщо орендар без згоди орендодавця зробив поліпшення, які не можна відокремити без шкоди для речі, він не має права на відшкодування їх вартості.

Договір оренди будівлі або іншої капітальної споруди (їх окремої частини) строком на три роки і більше підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню та державній реєстрації.

Схожі властивості з договором оренди має договір фінансового лізингу.

За **договором фінансового лізингу** лізингодавець зобов'язується придбати у власність річ у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов, і передати її у користування лізингоодержувачу на визначений строк не менше одного року за встановлену плату (лізингові платежі).

Відмінні риси між договором фінансового лізингу та договором оренди:

1) лізингодавець при укладанні договору фінансового лізингу ще не є власником майна, що підлягає передачі за договором лізингу. На нього покладається обов'язок тільки придбати його у власність.

2) предмет лізингу передають завжди на конкретний строк; більше того, законодавством встановлено нижню межу – він не повинен бути менше одного року;

3) лізинговий платіж, на відміну від орендного, має особливу структуру (склад витрат, що відшкодовуються лізингоодержувачем).

Договір позички

За **договором позички** одна сторона (позичкодавець) безоплатно передає або зобов'язується передати другій стороні (користувачеві) річ для користування протягом встановленого строку.

Користування річчю вважається безкоштовним, якщо сторони прямо домовилися про це, або якщо це впливає з суті відносин між ними.

Форма договору позички

1. Договір позички речі побутового призначення між фізичними особами може укладатися усно.

2. Договір позички між юридичними особами, а також між юридичною і фізичною особою укладається в письмовій формі.

3. Договір позички транспортного засобу, в якому хоч би однією стороною є фізична особа, укладається в письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню.

Якщо сторони не встановили терміну користування річчю, він визначається відповідно до мети користування нею. Користувач має право повернути річ, передану йому в користування, у будь-який час до закінчення терміну договору. Якщо річ потребує особливого догляду або зберігання, користувач зобов'язаний повідомити позичкодавця про відмову від договору позички не пізніше, ніж за сім днів до повернення речі.

Позичкодавець має право вимагати розірвання договору і повернення речі у випадку, якщо:

1) у зв'язку з непередбаченими обставинами річ стала потрібною йому самому;

2) користування річчю не відповідає її призначенню і умовам договору;

3) річ без дозволу позичкодавця передана в користування іншій особі;

4) в результаті необережного поводження з річчю вона може бути знищена або пошкоджена.

Договір поруки

За **договором поруки** поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку.

Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником. Поручкою може забезпечуватися виконання зобов'язання частково або в повному об'ємі.

Поручителем може бути одна або декілька осіб.

Правові наслідки порушення зобов'язання, забезпеченого поручкою:

1. У разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого поручкою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поручки не встановлена додаткова (субсидіарна) відповідальність поручителя.

2. Поручитель відповідає перед кредитором в тому ж об'ємі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, відсотків, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлене договором поручки.

3. Особи, які спільно надали поручительство, відповідають перед кредитором солідарно, якщо інше не встановлене договором поручки.

До поручителя, який виконав зобов'язання, забезпечене поручительством, переходять всі права кредитора в цьому зобов'язанні, у тому числі і ті, які забезпечували його виконання.

Боржник, який виконав зобов'язання, забезпечене поручкою, повинен негайно повідомити про це поручителя.

Підстави припинення поручки:

1. Поручка припиняється з припиненням забезпеченого нею зобов'язання, а також у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується об'єм його відповідальності.

2. Поручка припиняється, якщо після настання строку виконання зобов'язання кредитор відмовився прийняти належне виконання, запропоноване боржником або поручителем.

3. Поручка припиняється у разі переведення боргу на іншу особу, якщо поручитель не поручився за нового боржника.

4. Поручка припиняється після закінчення строку, встановленого в договорі поручки. У разі, якщо такий строк не встановлено, поручка припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя.

Уступка права вимоги та переведення боргу

Кредитор в зобов'язанні може бути замінений у випадку:

- передачі ним своїх прав іншій особі по зобов'язанню (уступка права вимоги);
- правонаступництва;
- виконання обов'язку боржника поручителем або заставником (майновим поручителем);
- виконання обов'язку боржника третьою особою.

Операція щодо заміни кредитора в зобов'язанні здійснюється в такій же формі, що і операція, на підставі якої виникло зобов'язання, право вимоги по якому передається новому кредиторові.

Операція щодо заміни кредитора в зобов'язанні, яке виникло на підставі операції, належній державній реєстрації, повинна бути зареєстрована в порядку, встановленому для реєстрації цієї операції, якщо інше не встановлене законом.

В цьому випадку новому кредиторові переходять права первинного кредитора в об'ємі і на умовах, які існували на момент переходу цих прав, якщо інше не встановлене договором або законом.

Заміна кредитора не допускається в зобов'язаннях, нерозривно пов'язаних з особою кредитора, зокрема в зобов'язаннях про відшкодування шкоди, нанесеної каліцтвом, іншим пошкодженням здоров'я або смертю.

Заміна кредитора в зобов'язанні здійснюється без згоди боржника, якщо інше не передбачене договором або законом.

Якщо боржник не був письмово повідомлений про заміну кредитора в зобов'язанні, новий кредитор несе ризик настання несприятливих для нього наслідків. В цьому випадку виконання боржником свого обов'язку первинному кредиторі є належним виконанням.

Боржник в зобов'язанні може бути замінений іншою особою (переведення боргу) лише за згодою кредитора.

Первинний кредитор в зобов'язанні повинен передати новому кредиторі документи, що засвідчують права, які передаються, і інформацію, яка є важливою для їх здійснення.

Боржник має право не виконувати свого обов'язку до нового кредитора до надання боржникові доказів переходу до нового кредитора права в зобов'язанні.

Первинний кредитор в зобов'язанні відповідає перед новим кредитором за недійсність переданої йому вимоги, але не відповідає за невиконання боржником свого обов'язку, крім випадків, коли первинний кредитор поручився за боржника перед новим кредитором.

3. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності

Поняття та принципи зовнішньоекономічної діяльності

Спеціальним нормативно-правовим актом, що регулює зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів господарювання в Україні є Закон України „Про зовнішньоекономічну діяльність”. Відповідно до нього ***зовнішньоекономічна діяльність*** – це діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами.

Принципи зовнішньоекономічної діяльності:

1. Принцип суверенітету народу України у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності (*полягає у виключному праві народу України самостійно та незалежно здійснювати зовнішньоекономічну діяльність на території України, керуючись законами, що діють на території України; обов'язку України неухильно виконувати всі договори і зобов'язання України в галузі міжнародних економічних відносин*).

2. Принцип свободи зовнішньоекономічного підприємництва (*полягає у праві суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності добровільно вступати у зовнішньоекономічні зв'язки; праві суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності здійснювати її в будь-яких формах, які прямо не заборонені чинними законами України; обов'язку додержувати при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності порядку, встановленого законами України; виключному праві власності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на всі одержані ними результати зовнішньоекономічної діяльності*).

3. Принцип юридичної рівності і недопущення дискримінації (*полягає у рівності перед законом всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, незалежно від форм власності, в тому числі держави, при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності; забороні будь-яких, крім передбачених цим Законом, дій держави, результатом яких є обмеження прав і дискримінація суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, а також іноземних суб'єктів господарської діяльності за формами власності, місцем розташування та іншими ознаками; неприпустимості обмежувальної діяльності з боку будь-яких її суб'єктів*).

4. Принцип верховенства закону (*полягає у регулюванні зовнішньоекономічної діяльності тільки законами України; забороні застосування підзаконних актів та актів управління місцевих органів, що у будь-який спосіб створюють для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності умови менш сприятливі, ніж ті, які встановлені законами України*).

5. Принцип захисту інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (*полягає в тому, що Україна, як держава, забезпечує рівний захист інтересів всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та іноземних суб'єктів господарської діяльності на її*

території згідно з законами України; здійснює рівний захист всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України за межами України згідно з нормами міжнародного права; здійснює захист державних інтересів України як на її території, так і за її межами лише відповідно до законів України, умов підписаних нею міжнародних договорів та норм міжнародного права).

Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності

Суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в Україні є:

1. Фізичні особи (громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, які мають цивільну правоздатність і дієздатність згідно з законами України і постійно проживають на території України).

2. Юридичні особи (zareєстровані як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на території України (підприємства, організації та об'єднання всіх видів, включаючи акціонерні та інші види господарських товариств, асоціації, спілки, концерни, консорціуми, торговельні дома, посередницькі та консультаційні фірми, кооперативи, кредитно-фінансові установи, міжнародні об'єднання, організації та інші), в тому числі юридичні особи, майно та/або капітал яких є повністю у власності іноземних суб'єктів господарської діяльності).

3. Об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами згідно з законами України, але які мають постійне місцезнаходження на території України і яким цивільно-правовими законами України не заборонено здійснювати господарську діяльність.

4. Структурні одиниці іноземних суб'єктів господарської діяльності, які не є юридичними особами згідно з законами України (філії, відділення, тощо), але мають постійне місцезнаходження на території України.

5. Спільні підприємства за участю суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, zareєстровані як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на території України;

6. Інші суб'єкти господарської діяльності, передбачені законами України.

Україна в особі її органів, місцеві органи влади і управління в особі створених ними зовнішньоекономічних організацій, які беруть участь у зовнішньоекономічній діяльності, а також інші держави, які беруть участь у господарській діяльності на території України, діють як юридичні особи.

Всі суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності мають рівне право здійснювати будь-які її види, прямо не заборонені законами України, незалежно від форм власності та інших ознак.

Фізичні особи мають право здійснювати зовнішньоекономічну діяльність з моменту набуття ними цивільної дієздатності. Фізичні особи, які мають постійне місце проживання на території України, мають зазначене право, якщо вони zareєстровані як підприємці у встановленому законом порядку. Фізичні особи, які не мають постійного місця проживання на території України, мають зазначене право, якщо вони є суб'єктами господарської діяльності за законом держави, в якій вони мають постійне місце проживання або громадянами якої вони є. Юридичні особи мають право здійснювати зовнішньоекономічну діяльність відповідно до їх статутних документів з моменту набуття ними статусу юридичної особи.

Втручання державних органів у зовнішньоекономічну діяльність її суб'єктів, в тому числі і шляхом видання підзаконних актів, які створюють для її здійснення умови гірші, ніж встановлені діючим законодавством, є обмеженням права здійснення зовнішньоекономічної діяльності і як таке забороняється.

До суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності може бути застосовано санкцію у вигляді тимчасового зупинення права здійснення такої діяльності у випадках порушення чинних законів України, що стосуються цієї діяльності.

Суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності, який одержав від цієї діяльності у власність кошти, майно, майнові і немайнові права та інші результати, має право володіти, користуватися і розпоряджатися ними за своїм розсудом.

Вилучення результатів зовнішньоекономічної діяльності у власника у будь-якій оплатній або неоплатній формі без його згоди забороняється, за винятком випадків, передбачених законами України.

Всі суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності України мають право відкривати свої представництва на території інших держав згідно з законами цих держав.

Всі суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності мають право на участь у міжнародних неурядових економічних організаціях.

Іноземні суб'єкти господарської діяльності, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність на території України, мають право на відкриття своїх представництв на території України. Акредитацію філій і представництв іноземних банків здійснює Національний банк України відповідно до Закону України "Про банки і банківську діяльність". Реєстрацію представництв інших іноземних суб'єктів господарської діяльності здійснює центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики протягом шістдесяти робочих днів з дня подання іноземним суб'єктом господарської діяльності документів на реєстрацію.

У разі зміни назви, юридичного статусу, юридичної адреси чи оголошення іноземного суб'єкта господарської діяльності неплатоспроможним або банкрутом, його представництво на території України зобов'язане повідомити про це центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики у семиденний строк.

Господарська, в тому числі зовнішньоекономічна діяльність іноземних суб'єктів господарської діяльності на території України, регулюється законами України щодо порядку здійснення іноземними особами господарської діяльності на території України. У разі, якщо зазначена діяльність пов'язана з іноземними інвестиціями, вона регулюється відповідними законами України.

Види зовнішньоекономічної діяльності

До видів зовнішньоекономічної діяльності, які здійснюють в Україні суб'єкти цієї діяльності, належать:

- експорт та імпорт товарів, капіталів та робочої сили;
- надання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України послуг іноземним суб'єктам господарської діяльності, в тому числі: виробничих, транспортно-експедиційних, страхових, консультаційних, маркетингових, експортних, посередницьких, брокерських, агентських, консигнаційних, управлінських, облікових, аудиторських, юридичних, туристських та інших, що прямо і виключно не заборонені законами України; надання вищезазначених послуг іноземними суб'єктами господарської діяльності суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності України;
- наукова, науково-технічна, науково-виробнича, виробнича, навчальна та інша кооперація з іноземними суб'єктами господарської діяльності; навчання та підготовка спеціалістів на комерційній основі;
- міжнародні фінансові операції та операції з цінними паперами у випадках, передбачених законами України;
- кредитні та розрахункові операції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності; створення суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності банківських, кредитних та страхових установ за межами України; створення іноземними суб'єктами господарської діяльності зазначених установ на території України у випадках, передбачених законами України;
- спільна підприємницька діяльність між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності, що включає створення спільних

підприємств різних видів і форм, проведення спільних господарських операцій та спільне володіння майном як на території України, так і за її межами;

- підприємницька діяльність на території України, пов'язана з наданням ліцензій, патентів, ноу-хау, торговельних марок та інших нематеріальних об'єктів власності з боку іноземних суб'єктів господарської діяльності; аналогічна діяльність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за межами України;

- організація та здійснення діяльності в галузі проведення виставок, аукціонів, торгів, конференцій, симпозіумів, семінарів та інших подібних заходів, що здійснюються на комерційній основі, за участю суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; організація та здійснення оптової, консигнаційної та роздрібно торгівлі на території України за іноземну валюту у передбачених законами України випадках;

- товарообмінні (бартерні) операції та інша діяльність, побудована на формах зустрічної торгівлі між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності;

- орендні, в тому числі лізингові, операції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності;

- операції з придбання, продажу та обміну валюти на валютних аукціонах, валютних біржах та на міжбанківському валютному ринку;

- роботи на контрактній основі фізичних осіб України з іноземними суб'єктами господарської діяльності як на території України, так і за її межами; роботи іноземних фізичних осіб на контрактній оплатній основі з суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності як на території України, так і за її межами;

- інші види зовнішньоекономічної діяльності, не заборонені прямо і у виключній формі законами України.

Зовнішньоекономічний договір (контракт)

Зовнішньоекономічний договір (контракт) – це матеріально оформлена угода двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їх іноземних контрагентів, спрямована на встановлення, зміну або припинення їх взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності.

Зовнішньоекономічний договір (контракт) укладається суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності або його представником у простій письмовій формі, якщо інше не передбачено міжнародним договором України чи законом. При цьому письмова форма зовнішньоекономічного договору (контракту) є обов'язковою, без її додержання договір може бути визнаний недійсним.

Спеціальним нормативно-правовим актом, що регулює порядок укладення зовнішньоекономічних договорів, є Положення про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів), затверджене наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 06.09.2001 р. № 201. Зазначений нормативно-правовий акт встановлює типову форму зовнішньоекономічного договору (контракту), а також його обов'язкові умови.

Обов'язкові умови, які повинен містити зовнішньоекономічний договір (контракт):

1. Назва, номер договору (контракту), дата і місто його укладення.

2. Преамбула.

В преамбулі зазначається повне найменування сторін - учасників зовнішньоекономічної операції, під якими вони офіційно зареєстровані, із зазначенням країни, скорочене визначення сторін як контрагентів ("Продавець", "Покупець", "Замовник", "Постачальник" тощо), особа, від імені якої укладається зовнішньоекономічний договір (контракт), та найменування документів, якими керуються контрагенти при укладенні договору (контракту).

2. Предмет договору.

В цьому розділі визначається, який товар (роботи, послуги) один з контрагентів зобов'язаний поставити (здійснити) іншому із зазначенням точного найменування, марки, сорту або кінцевого результату роботи, що виконується.

3. Кількість та якість товару (об'єми виконання робіт, надання послуг).

У цьому розділі визначається, залежно від номенклатури, одиниця виміру товару, прийнята для товарів такого виду (у тоннах, кілограмах, штуках тощо), його загальна кількість та якісні характеристики. У тексті договору (контракту) про виконання робіт (надання послуг) визначаються конкретні обсяги робіт (послуг) та термін їх виконання.

4. Ціна та загальна вартість договору (контракту).

У цьому розділі визначається ціна одиниці виміру товару та загальна вартість товарів або вартість виконаних робіт (наданих послуг), що поставляються згідно з договором (контрактом), крім випадків, коли ціна товару розраховується за формулою, та валюта контракту. Якщо згідно з договором (контрактом) поставляються товари різної якості та асортименту, ціна встановлюється окремо за одиницю товару кожного сорту, марки, а окремим пунктом договору (контракту) зазначається його загальна вартість.

5. Базисні умови поставки товарів (приймання-здавання виконаних робіт або послуг).

У цьому розділі зазначається вид транспорту та базисні умови поставки (у відповідності до Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів чинної редакції⁴⁰), які визначають обов'язки контрагентів щодо поставки товару і встановлюють момент переходу ризиків від однієї сторони до іншої, а також конкретний строк поставки товару.

6. Умови платежів.

Цей розділ визначає валюту платежу, спосіб, порядок та строки фінансових розрахунків та гарантії виконання сторонами взаємних платіжних зобов'язань.

7. Умови приймання-здавання товару (робіт, послуг).

У цьому розділі визначаються строки та місце фактичної передачі товару, перелік товаросупровідних документів. Приймання-здавання проводиться за кількістю згідно з товаросупровідними документами, за якістю - згідно з документами, що засвідчують якість товару.

8. Упаковка та маркування.

Цей розділ містить відомості про упаковку товару (ящики, мішки, контейнери тощо), нанесене на неї відповідне маркування (найменування продавця та покупця, номер договору (контракту), місце призначення, габарити, спеціальні умови складування і транспортування та інше), а за необхідності також умови її повернення.

9. Форс-мажорні обставини.

Цей розділ містить відомості про те, за яких випадків умови договору (контракту) можуть бути не виконані сторонами (стихійні лиха, воєнні дії, ембарго, втручання з боку влади та інше). При цьому сторони звільняються від виконання зобов'язань на строк дії цих обставин, або можуть відмовитися від виконання договору (контракту) частково або в цілому без додаткової фінансової відповідальності. Строк дії форс-мажорних обставин підтверджується торгово-промисловою палатою відповідної країни.

10. Санкції та рекламації.

Цей розділ встановлює порядок застосування штрафних санкцій, відшкодування збитків та пред'явлення рекламацій у зв'язку з невиконанням або неналежним виконанням одним із контрагентів своїх зобов'язань.

11. Урегулювання спорів у судовому порядку.

⁴⁰ Правила ІНКОТЕРМС представляють собою набір типових умов, при застосуванні яких заключаються договори (контракти) купівлі-продажу між сторонами, комерційні підприємства яких знаходяться в різних державах. Кожна з умов передбачає обов'язки продавця та покупця, розподіл витрат та ризиків, а також відповідальність сторін за виконання договору. На даний час діють офіційні правила Міжнародної торгової палати для тлумачення торговельних термінів – ІНКОТЕРМС-2000.

У цьому розділі визначаються умови та порядок вирішення спорів у судовому порядку щодо тлумачення, невиконання та/або неналежного виконання договору (контракту) з визначенням назви суду або чітких критеріїв визначення суду будь-якою зі сторін залежно від предмета та характеру спору, а також погоджений сторонами вибір матеріального і процесуального права, яке буде застосовуватися цим судом, та правил процедури судового урегулювання.

12. Місцезнаходження (місце проживання), поштові та платіжні реквізити сторін.

При цьому зазначаються місцезнаходження (місце проживання), повні поштові та платіжні реквізити (номер рахунку, назва та місцезнаходження банку,) контрагентів договору (контракту).

За домовленістю сторін у договорі (контракті) можуть визначатися додаткові умови, а саме: страхування, гарантії якості, умови залучення субвиконавців договору (контракту), агентів, перевізників, визначення норм навантаження (розвантаження), умови передачі технічної документації на товар, збереження торгових марок, порядок сплати податків, митних зборів, різного роду захисні застереження, з якого моменту договір (контракт) починає діяти, кількість підписаних примірників договору (контракту), можливість та порядок внесення змін до договору (контракту) та ін.

Для підписання зовнішньоекономічного договору (контракту) суб'єкту зовнішньоекономічної діяльності не потрібен дозвіл будь-якого органу державної влади, управління або вищестоящої організації, за винятком випадків, передбачених законами України.

Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності мають право укладати будь-які види зовнішньоекономічних договорів (контрактів), крім тих, які прямо та у виключній формі заборонені законами України.

4. Відповідальність за правопорушення у сфері підприємницької діяльності

Загальні засади відповідальності учасників господарських відносин

Господарсько-правова відповідальність – це майново-організаційні за змістом і юридичні за формою заходи впливу на економічні інтереси учасників господарських правовідносин у разі вчинення ними господарського правопорушення.

Принципи господарсько-правової відповідальності:

- потерпіла сторона має право на відшкодування збитків незалежно від того, чи є застереження про це в договорі; передбачена законом відповідальність виробника (продавця) за недоброякісність продукції застосовується також незалежно від того, чи є застереження про це в договорі;

- сплата штрафних санкцій за порушення зобов'язання, а також відшкодування збитків не звільняють правопорушника без згоди другої сторони від виконання прийнятих зобов'язань у натурі;

- у господарському договорі неприпустимі застереження щодо виключення або обмеження відповідальності виробника (продавця) продукції.

Учасники підприємницьких відносин несуть господарсько-правову відповідальність за правопорушення у сфері підприємницької діяльності шляхом застосування до правопорушників господарських санкцій.

Основною задачею застосування господарських санкцій є гарантування, захист прав і законних інтересів громадян, організацій та держави, в тому числі відшкодування збитків учасникам господарських відносин, завданих внаслідок правопорушення, та забезпечення правопорядку у сфері підприємницької діяльності.

Господарські санкції – це заходи впливу на правопорушника у сфері господарювання, в результаті застосування яких для нього настають несприятливі економічні та/або правові наслідки.

У сфері господарювання (підприємництва) застосовуються наступні види господарських санкцій:

- відшкодування збитків;
- штрафні санкції;
- оперативно-господарські санкції;

В разі порушення суб'єктами господарювання правил здійснення господарської діяльності, до них застосовуються адміністративно-господарські санкції.

Господарські санкції застосовуються у встановленому законом порядку за ініціативою учасників господарських відносин, а адміністративно-господарські санкції - уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування.

Підставою господарсько-правової відповідальності учасника господарських відносин є вчинене ним правопорушення у сфері господарювання.

Учасник господарських відносин відповідає за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання, чи порушення правил здійснення господарської діяльності, якщо не доведе, що ним вжито усіх залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення. У разі якщо інше не передбачено законом або договором, суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності. Не вважаються такими обставинами, зокрема, порушення зобов'язань контрагентами правопорушника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів.

За невиконання або неналежне виконання господарських зобов'язань, чи порушення правил здійснення господарської діяльності, правопорушник відповідає належним йому на праві власності або закріпленим за ним на праві господарського відання, чи оперативного управління майном.

Засновники суб'єкта господарювання не відповідають за зобов'язаннями цього суб'єкта, крім випадків, передбачених законом або установчими документами про створення даного суб'єкта.

Якщо правопорушенню сприяли неправомірні дії (бездіяльність) другої сторони зобов'язання, суд має право зменшити розмір відповідальності або звільнити відповідача від відповідальності. Сторони зобов'язання можуть передбачити певні обставини, які через надзвичайний характер цих обставин є підставою для звільнення їх від господарської відповідальності у випадку порушення зобов'язання через дані обставини, а також порядок засвідчення факту виникнення таких обставин.

Відшкодування збитків у сфері господарювання

Учасник господарських відносин, який порушив господарське зобов'язання або установлені вимоги щодо здійснення господарської діяльності, повинен відшкодувати завдані цим збитки суб'єкту, права або законні інтереси якого порушено.

Збитки - це витрати, зроблені управненою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також не одержані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною.

До складу збитків, що підлягають відшкодуванню особою, яка допустила господарське правопорушення, включаються:

- вартість втраченого, пошкодженого або знищеного майна, визначена відповідно до вимог законодавства;
- додаткові витрати (штрафні санкції, сплачені іншим суб'єктам, вартість додаткових робіт, додатково витрачених матеріалів тощо), понесені стороною, яка зазнала збитків внаслідок порушення зобов'язання другою стороною;

- неодержаний прибуток (втрачена вигода), на який сторона, яка зазнала збитків, мала право розраховувати у разі належного виконання зобов'язання другою стороною;

- матеріальна компенсація моральної шкоди у випадках, передбачених законом.

Законодавством щодо окремих видів господарських зобов'язань може бути встановлено обмежену відповідальність за невиконання або неналежне виконання зобов'язань.

При визначенні розміру збитків, якщо інше не передбачено законом або договором, враховуються ціни, що існували за місцем виконання зобов'язання на день задоволення боржником у добровільному порядку вимоги сторони, яка зазнала збитків, а у разі, якщо вимогу не задоволено у добровільному порядку, - на день подання до суду відповідного позову про стягнення збитків.

Виходячи з конкретних обставин, суд може задовольнити вимогу про відшкодування збитків, беручи до уваги ціни на день винесення рішення суду.

Сторони господарського зобов'язання мають право за взаємною згодою заздалегідь визначити погоджений розмір збитків, що підлягають відшкодуванню у твердій сумі або у вигляді відсоткових ставок залежно від обсягу невиконання зобов'язання чи строків порушення зобов'язання сторонами. Не допускається погодження між сторонами зобов'язання щодо обмеження їх відповідальності, якщо розмір відповідальності для певного виду зобов'язань визначений законом.

Склад збитків, що підлягають відшкодуванню у внутрішньогосподарських відносинах, визначається відповідними суб'єктами господарювання - господарськими організаціями з урахуванням специфіки їх діяльності.

Умови і порядок відшкодування збитків

1. Учасник господарських відносин, який вчинив господарське правопорушення, зобов'язаний вжити необхідних заходів щодо запобігання збиткам у господарській сфері інших учасників господарських відносин або щодо зменшення їх розміру, а у разі якщо збитків завдано іншим суб'єктам, - зобов'язаний відшкодувати на вимогу цих суб'єктів збитки у добровільному порядку в повному обсязі, якщо законом або договором сторін не передбачено відшкодування збитків в іншому обсязі.

2. Сторона, яка порушила своє зобов'язання або напевно знає, що порушить його при настанні строку виконання, повинна невідкладно повідомити про це другу сторону. У протилежному випадку ця сторона позбавляється права посилаючись на нежиття другою стороною заходів щодо запобігання збиткам та вимагати відповідного зменшення розміру збитків.

3. Сторона господарського зобов'язання позбавляється права на відшкодування збитків у разі якщо вона була своєчасно попереджена другою стороною про можливе невиконання нею зобов'язання і могла запобігти виникненню збитків своїми діями, але не зробила цього, крім випадків, якщо законом або договором не передбачено інше.

4. Не підлягають відшкодуванню збитки, завдані правомірною відмовою зобов'язаної сторони від подальшого виконання зобов'язання.

5. У разі невиконання зобов'язання про передачу їй індивідуально визначеної речі (речей, визначених родовими ознаками) управнена сторона має право вимагати відібрання цієї речі (речей) у зобов'язаної сторони або вимагати відшкодування останньою збитків.

6. У разі невиконання зобов'язання виконати певну роботу (надати послугу) управнена сторона має право виконати цю роботу самостійно або доручити її виконання (надання послуги) третім особам, якщо інше не передбачено законом або зобов'язанням, та вимагати відшкодування збитків, завданих невиконанням зобов'язання.

7. Відшкодування збитків, завданих неналежним виконанням зобов'язання, не звільняє зобов'язану сторону від виконання зобов'язання в натурі.

Штрафні та оперативно-господарські санкції

Штрафні санкції – це господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання.

Суб'єктами права застосування штрафних санкцій є учасники відносин у сфері господарювання, тобто суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання, чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності.

Законом щодо окремих видів зобов'язань може бути визначений розмір штрафних санкцій, зміна якого за погодженням сторін не допускається (у разі якщо порушено господарське зобов'язання, в якому хоча б одна сторона є суб'єктом господарювання, що належить до державного сектора економіки, або порушення пов'язане з виконанням державного контракту, або виконання зобов'язання фінансується за рахунок Державного бюджету України, чи за рахунок державного кредиту).

У разі якщо розмір штрафних санкцій законом не визначено, санкції застосовуються в розмірі, передбаченому договором. При цьому розмір санкцій може бути встановлено договором у відсотковому відношенні до суми невиконаної частини зобов'язання або у певній, визначеній грошовій сумі, або у відсотковому відношенні до суми зобов'язання незалежно від ступеня його виконання, або у кратному розмірі до вартості товарів (робіт, послуг).

Штрафні санкції за порушення грошових зобов'язань встановлюються у відсотках, розмір яких визначається обліковою ставкою Національного банку України, за увесь час користування чужими коштами, якщо інший розмір відсотків не передбачено законом або договором.

Розмір штрафних санкцій, що застосовуються у внутрішньогосподарських відносинах за порушення зобов'язань, визначається відповідним суб'єктом господарювання - господарською організацією.

Якщо за невиконання або неналежне виконання зобов'язання встановлено штрафні санкції, то збитки відшкодовуються в частині, не покритій цими санкціями.

Законом або договором можуть бути передбачені випадки, коли:

- допускається стягнення тільки штрафних санкцій;
- збитки можуть бути стягнуті у повній сумі понад штрафні санкції;
- за вибором кредитора можуть бути стягнуті або збитки, або штрафні санкції.

Нарахування штрафних санкцій за прострочення виконання зобов'язання, якщо інше не встановлено законом або договором, припиняється через шість місяців від дня, коли зобов'язання мало бути виконано.

У разі, якщо належні до сплати штрафні санкції надмірно великі порівняно із збитками кредитора, суд має право зменшити розмір санкцій. При цьому повинно бути взято до уваги: ступінь виконання зобов'язання боржником; майновий стан сторін, які беруть участь у зобов'язанні; не лише майнові, але й інші інтереси сторін, що заслуговують на увагу.

Сплата штрафних санкцій за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання не звільняє боржника від виконання зобов'язання в натурі.

Оперативно-господарські санкції - заходи оперативного впливу на правопорушника з метою припинення або попередження повторення порушень зобов'язання, що використовуються самими сторонами зобов'язання в односторонньому порядку.

До суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання, можуть бути застосовані лише ті оперативно-господарські санкції, застосування яких передбачено договором.

Оперативно-господарські санкції застосовуються незалежно від вини суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання.

Види оперативно-господарських санкцій:

1) одностороння відмова від виконання свого зобов'язання управненою стороною, із звільненням її від відповідальності за це - у разі порушення зобов'язання другою стороною;

2) відмова від оплати за зобов'язанням, яке виконано неналежним чином або достроково виконано боржником без згоди другої сторони;

3) відстрочення відвантаження продукції, чи виконання робіт внаслідок прострочення виставлення акредитива платником, припинення видачі банківських позичок;

4) відмова управленої сторони зобов'язання від прийняття подальшого виконання зобов'язання, порушеного другою стороною, або повернення в односторонньому порядку виконаного кредитором за зобов'язанням (списання з рахунку боржника в безакцентному порядку коштів, сплачених за неякісну продукцію);

5) встановлення в односторонньому порядку на майбутнє додаткових гарантій належного виконання зобов'язань стороною, яка порушила зобов'язання: зміна порядку оплати продукції (робіт, послуг), переведення платника на попередню оплату продукції (робіт, послуг) або на оплату після перевірки їх якості;

6) відмова від встановлення на майбутнє господарських відносин із стороною, яка порушує зобов'язання.

Підставою для застосування оперативно-господарських санкцій є факт порушення господарського зобов'язання другою стороною. Оперативно-господарські санкції застосовуються стороною, яка потерпіла від правопорушення, у позасудовому порядку та без попереднього пред'явлення претензії порушнику зобов'язання.

Порядок застосування сторонами конкретних оперативно-господарських санкцій визначається договором. У разі незгоди з застосуванням оперативно-господарської санкції заінтересована сторона може звернутися до суду з заявою про скасування такої санкції та відшкодування збитків, завданих її застосуванням.

Оперативно-господарські санкції можуть застосовуватися одночасно з відшкодуванням збитків та стягненням штрафних санкцій.

Адміністративно-господарські санкції

Адміністративно-господарські санкції - це заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків.

Види адміністративно-господарських санкцій, умови та порядок їх застосування визначаються виключно Господарським кодексом України та іншими законодавчими актами.

Види адміністративно-господарських санкцій

1. Вилучення прибутку (доходу).

Прибуток (доход), одержаний суб'єктом господарювання внаслідок порушення встановлених законодавством правил здійснення господарської діяльності, а також суми прихованого (заниженого) прибутку (доходу), чи суми податку, несплаченого за прихований об'єкт оподаткування, підлягають вилученню в доход відповідного бюджету в порядку, встановленому законом. Крім того, з суб'єкта господарювання стягується у випадках і порядку, передбачених законом, штраф, але не більш як у двократному розмірі вилученої суми, а у разі повторного порушення протягом року після застосування цієї санкції - у трикратному розмірі вилученої суми.

2. Адміністративно-господарський штраф.

Адміністративно-господарський штраф - це грошова сума, що сплачується суб'єктом господарювання до відповідного бюджету у разі порушення ним встановлених правил

здійснення господарської діяльності. Перелік порушень, за які з суб'єкта господарювання стягується штраф, розмір і порядок його стягнення визначаються законами, що регулюють податкові та інші відносини, в яких допущено правопорушення. Адміністративно-господарський штраф може застосовуватися у визначених законом випадках одночасно з іншими адміністративно-господарськими санкціями, передбаченими діючим законодавством.

3. Стягнення зборів (обов'язкових платежів).

У разі порушення суб'єктом господарювання встановлених правил обліку або звітності щодо сплати зборів (обов'язкових платежів), або їх несплати, чи неповної сплати, сума, яку належить сплатити, стягується до відповідного бюджету. Крім того, з суб'єкта господарювання у визначених законом випадках може бути стягнуто штраф у розмірі до п'ятдесяти відсотків належної до сплати суми збору (обов'язкового платежу).

4. Застосування антидемпінгових заходів.

У разі здійснення окремими учасниками господарських відносин зовнішньоекономічної діяльності, пов'язаної з одержанням незаконної переваги на ринку України (здійснення демпінгового імпорту, субсидованого імпорту, а також інших дій, які визначаються законом як недобросовісна конкуренція), що завдало шкоди економіці України або спричинило загрозу виникнення такої шкоди, до цих учасників відносин можуть бути застосовані антидемпінгові, компенсаційні або інші спеціальні заходи.

5. Припинення експортно-імпортних операцій.

У випадках недобросовісної конкуренції, розміщення валютних цінностей з порушенням встановленого законодавством порядку на рахунках та вкладах за межами України, а також в інших випадках, якщо дії учасників зовнішньоекономічної діяльності завдають шкоди економіці України, експортно-імпортні операції таких суб'єктів господарювання припиняються на умовах і в порядку, передбачених законом.

6. Застосування індивідуального режиму ліцензування.

За порушення суб'єктами господарювання правил здійснення зовнішньоекономічної діяльності щодо антимонопольних заходів, заборони недобросовісної конкуренції та інших правил, якими встановлюються певні обмеження чи заборони у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, до таких суб'єктів може застосовуватися індивідуальний режим ліцензування.

7. Анулювання ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності.

Підставами для анулювання ліцензії є:

- акт про повторне порушення ліцензіатом ліцензійних умов;
- рішення про скасування державної реєстрації суб'єкта господарювання;
- акт про виявлення недостовірних відомостей у документах, поданих суб'єктом господарювання для одержання ліцензії;
- акт про встановлення факту передачі ліцензії або її копії іншій юридичній або фізичній особі для провадження господарської діяльності;
- акт про встановлення факту неподання в установленний строк повідомлення про зміну даних, зазначених в документах, що додавалися до заяви про видачу ліцензії;
- акт про невиконання розпорядження про усунення порушень ліцензійних умов;
- неможливість ліцензіата забезпечити виконання ліцензійних умов, встановлених для певного виду господарської діяльності;
- акт про відмову ліцензіата в проведенні перевірки центральним органом виконавчої влади у сфері інтелектуальної власності або спеціально уповноваженим органом з питань ліцензування.

8. Обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання.

Застосовується у разі здійснення будь-якої господарської діяльності, що загрожує життю і здоров'ю людей або становить підвищену небезпеку для довкілля, а також в разі здійснення господарської діяльності з порушенням екологічних вимог.

До підприємств торгівлі, громадського харчування і сфери послуг, що неодноразово допустили реалізацію недоброякісних товарів або систематично порушують встановлені законодавством правила торгівлі та надання послуг або умови зберігання і транспортування товарів, крім господарських та адміністративно-господарських санкцій, можуть застосовуватися також спеціально передбачені законом про захист прав споживачів адміністративно-господарські санкції, включаючи вилучення недоброякісних товарів та зупинення діяльності зазначених суб'єктів у встановленому законом порядку. Органи державної влади з питань захисту прав споживачів мають право у випадках і порядку, передбачених законом, приймати обов'язкові рішення про припинення суб'єктом господарювання виробництва продукції (виконання робіт, послуг), відвантаження і реалізації товарів, що не відповідають вимогам нормативних актів.

9. Скасування державної реєстрації та ліквідація суб'єкта господарювання.

У разі здійснення суб'єктом господарювання діяльності, що суперечить закону чи установчим документам, до нього може бути застосовано адміністративно-господарську санкцію у вигляді скасування державної реєстрації цього суб'єкта та його ліквідації. Скасування державної реєстрації суб'єкта господарювання провадиться за рішенням суду, що є підставою для ліквідації даного суб'єкта господарювання.

10. Інші адміністративно-господарські санкції.

Адміністративно-господарські санкції можуть бути застосовані до суб'єкта господарювання протягом шести місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше, як через один рік з дня порушення цим суб'єктом встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності, крім випадків, передбачених законом.

Список використаної та рекомендованої літератури

Законодавчі акти:

1. Конституція України // Відомості ВР України, 1996, № 30, Ст. 141.
2. Цивільний Кодекс України // Відомості ВР України, 2003, № 40-44. – Ст. 356.
3. Господарський кодекс України // Відомості ВР України, 2003, № 18, № 19-20, № 21-22. – Ст. 144.
4. Закон України «Про підприємництво» // Відомості ВР України, 1991, № 14. – Ст. 168.
5. Закон України «Про власність» // Відомості ВР України, 1991, № 20, Ст. 249-250.
6. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» // Відомості ВР України, 1991, № 29, Ст. 377.
7. Закон України «Про господарські товариства» // Відомості ВР України, 1991, №49, Ст. 682.
8. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» // Відомості ВР України, 2003, № 31-32, Ст. 263.
9. Закон України «Про банки і банківську діяльність» // Голос України, 2001, № 12 від 28 січня.
8. Закон України «Про товарну біржу» // Відомості ВР України, 1992, № 10, Ст. 139.
9. Закон України «Про цінні папери і фондову біржу» // Відомості ВР України, 1991, №38, Ст. 508.
10. Закон України «Про передачу об'єктів права державної і комунальної власності» // Голос України, 1998, № 6 від 1 квітня.
11. Закон України «Про оренду землі» // Голос України, 1998, № 204 від 23 жовтня.
12. Закон України «Про оренду державного і комунального майна» // Відомості ВР України, 1995, № 15, Ст.99.
13. Закон України «Про банкрутство» // Відомості ВР України, 1992, № 31, Ст.440.
14. Закон України «Про страхування» // Відомості ВР України, 1996.
15. Закон України «Про підтримку малого підприємництва» // Відомості ВР України, 2000, № 31, Ст.440.

16. Закон України «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності» // Відомості ВР України, 1996.
17. Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» // Відомості ВР України, 2000, № 36, Ст.299.

Основна:

18. Віннік О.М. Підприємницьке право. – К.: Атіка, 2012.
19. Ершова И.В., Иванова Т.М. Предпринимательское право. Учебное пособие. – М.: Юриспруденция, 2014.
20. Підприємницьке право: Підручн./ За ред. О.В. Старцева. – К.: Істина, 2012.
21. Саниахметова Н.О. Підприємницьке право. – К.: А.С.К. – 2010.

Додаткова:

22. Авксентьєв Ю.А., Івченко О.М. Контроль і перевірки підприємницької діяльності. Роз'яснення та нормативні акти. – К.: «Юрінком Інтер», 2010.
23. Задихайло Д. В. Підприємницьке право в Україні. Зібрання нормативних актів з коментарями - Харків: «Ескада» - «Синтекс», 2009.
24. Зеркалов Д. В. Торговельне право України. Довідник. – К.: «Юрінком Інтер», 2007.
25. Карлін М. І. Правові основи підприємництва. – К.: «Юрінком Інтер», 2006.
26. Саниахметова Н.А. Юридический справочник предпринимателя. – Х.: Одиссей, 2006.
27. Попов А. А. Правові основи підприємницької діяльності в Україні. Курс лекцій. – Харків: Косум, 1997.
28. Шуйський П. В. Господарське право України: конспект лекцій. – 1996.
29. Шевченко Я. Н. Право власності в Україні. – К: Бліц-інформ, 1996.

Ростецька С. І.

к.політ.н., доцент кафедри політичних наук і права

УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ ТА ГОТОВНІСТЬ ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МАЛОМУ ПІДПРИЄМНИЦТВІ

1. Історія становлення та розвитку конфліктологічних знань

У первісних суспільствах, як нам відомо, примітивне знання існувало у нерозвиненому до поділу на галузі вигляді як «знання про все існуюче». Джерелом конфліктів у первісному суспільстві виступали нерозділені, контрастуючі явища людського буття протилежної спрямованості: «конкретний вчинок» - «ритуал»; «природне для людини» – «набуте у власному досвіді»; «життя» – «смерть»; «табу» – «потяг до чуттєвості», які ставили перед особою суворо альтернативу вибору: «або-або». У свідомості первісної людини були відсутні принципи поєднання цих протилежностей, ідеї згладжування гостроти протиріччя та інші думки стосовно зниження рівня конфліктності відносин між родом та окремим його представником.

Конфлікт між людьми у межах первісного роду розв'язувався на основі пріоритету інтересів цілого (роду, племені), а особисті інтереси окремого представника до уваги не бралися. Суперечка між людиною та родом нерідко вирішувалася шляхом остракізму, вигнанням першої за межі родової спільноти, що дорівнювало смерті. У деяких народів півночі приречений до вигнання сідав у човен та виїжджав у море, щоб не повернутися назад. Поряд із силовим вирішенням конфліктів, яке має певну логіку, існували і позарациональні способи знаходження правоти одного з конфліктуючих – жеребкування, азартна гра, гадання.

Проблема конфлікту зародилась у межах світової наукової думки в античну епоху в зв'язку з потребою виявити причини соціальної диференціації та розподілу суспільства на